

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԱՐՄԵՆ ԼԵՎՈՆԻ

**ՈՒՍԱՆՈՂԻ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԳԻՏԱՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԲՈՒՀՈՒՄ**

**ԺԳ.00.01. - «Մանկավարժության տեսություն և պատմություն»
մասնագիտությամբ մանկավարժական գիտությունների դոկտորի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության**

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ - 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում:

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ մանկավարժական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Է. Ի. Այվազյան**

մանկավարժական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Ա. Ա. Չատինյան**

մանկավարժական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Վ. Ֆ. Գրիգորյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝ Վանաձորի Հովհաննես Թումանյանի անվան
պետական համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2017 թ. մարտի 10-ին,
ժամը 14.00-ին, ԵՊՀ-ում գործող ՀՀ ԲՈՎ-ի Մանկավարժության 065
մասնագիտական խորհրդում:

Հասցեն՝ ՀՀ, 0025, Երևան, Աբովյան 52ա, ԵՊՀ հայ քանասիրության
ֆակուլտետի մասնաշենք, թիվ 203 լսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017 թ. փետրվարի 10-ին:

Մանկավարժության 065 մասնագիտական
խորհրդի գիտական քարտուղար,
մանկ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ՝

Ա. Փ. Ղազարյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Առենախոսական հետազոտության հիմնախնդրի կարևորությունն ու այժմեականությունը որոշվում է բարձրագույն կրթության համակարգի բարեփոխումներով, բուհերի կառավարչական գործընթացների մարդակենտրոնությունը (հումանիզմը), ժողովրդավարությունն ու ինքնուրույնությունն ընդլայնելու քաղաքականությամբ, ինչպես նաև «Կրթական համակարգին, մասնավորապես բարձրագույն կրթությանը բնորոշ նորարարական տեխնոլոգիաների ներմուծմամբ:

Աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում ֆիզիկական դաստիարակությունը՝ ֆիզիկական կրթության կարևոր և պարտադիր մասն է, որն իրականացվում է ընդհանուր կրթության տարբեր փուլերում՝ նախադպրոցական, դպրոցական և համալսարանական: Ֆիզիկական կրթության գործընթացների կառավարման մոտեցումները պայմանավորված են բազում գործոններով, որոնք իրականացնում են տարբեր սոցիալական ինստիտուտներ, այն է՝ ընտանիքը, կրթական հաստատությունները, սպորտային կազմակերպությունները և ասոցիացիաները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և այլն: Մյուս կողմից՝ ֆիզիկական կրթության և դաստիարակության կառավարման բուն գործընթացը պայմանավորված է սոցիալ-տնտեսական, էթնոմշակութային և հոգեբանական առանձնահատկություններով:

Երկար տարիների ընթացքում բնակչության ֆիզիկական դաստիարակության և առողջության պահպանման քաղաքականությունը բազմաթիվ երկրներում բախվում է ինչպես ընտանիքում, այնպես էլ կրթական հաստատություններում երեխաների ու երիտասարդության կրթության և դաստիարակության համար համապատասխան մեթոդներ ապահովելու հիմնախնդրին:

Այսօր, առավել քան երբևէ, առանձնակի կարևորվում է նաև այն բանի գիտակցումը, որ յուրաքանչյուր երկրի ապագան կապված է երեխաների ու երիտասարդների առողջության հետ, իսկ հասարակության լայն զանգվածների ներգրավվածությունը ֆիզիկական դաստիարակության պարապմունքներին նպաստում է զանգվածային սպորտի զարգացմանը: Հանրահայտ փաստ է նաև, որ ֆիզիկական դաստիարակությունն ու սպորտը, դաստիարակչական մեծ նշանակություն ունենալուց զատ, նպաստում են քաղաքակիրթ և պատասխանատու հասարակության կերտմանը, օժանդակում երիտասարդներին՝ հնարավորինս զերծ մնալու կամ ձերբազատվելու արդեն իսկ ձևավորված վատ սովորություններից:

Անհրաժեշտ է նշել նաև կարևոր կանխադրույթն այն մասին, որ ֆիզիկական դաստիարակությունը համարվում է կրթության կարևոր բաղադրիչը: Կրթության

հիմնական ինստիտուցիոնալ նպատակը երեխաների և երիտասարդության իմացական ընդունակությունների զարգացումն է: Ընդ որում, գլխավոր նպատակը ակադեմիական գիտակարգերի մասին գիտելիքների փոխանցումն ու իմացության ապահովումն է: Այս նպատակը, իր հերթին, ձևավորում է կրթական միջավայր, որտեղ ուսուցման հիմնական ձևը համարվում է ստատիկ կամ նստակյաց կերպը (դասարանային և լսարանային պայմաններ): Բնականաբար, այս պայմաններում առավել նպատակահարմար է համարվում հենց կարգապահության, այսինքն՝ անշարժ դրության փոխհատուցումը ֆիզիկական ակտիվությամբ: Եվ միայն ֆիզիկական դաստիարակությունն է համարվում այն միակ ու տարբերվող ձևը, որ լինելով կրթության բաղկացուցիչ մասը, բոլորին հնարավորություն է ընձեռում մասնակցելու ֆիզիկական ակտիվությանը: Հետևաբար այս գործընթացի կառավարումը պահանջում է որոշակիորեն հատուկ և տարբերակված մոտեցում, իրեն բնորոշ յուրօրինակ մեթոդներով ու միջոցներով:

Ինչպես սպորտային գործունեության, այնպես էլ ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման և կառավարման հիմնախնդիրը մշտապես գտնվում է ռուս գիտնականների՝ Յու. Դ. Ժելեզնյակի (1993), Վ. Ի. Ժուրակի, Վ. Ն. Զուևի (2007), Ս. Ս. Ֆիլիպովի (2014), Ի. Ի. Պերևեզինի (2004), Ա. Պ. Դուշանինի (2000) և այլոց, ուշադրության կենտրոնում: Նշված հեղինակները առանձնացրել են ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի վերաբերյալ հայեցակարգային, կազմակերպական, իրավական, իրավաբանական, գիտական և կիրառական ամենատարբեր հարցեր ինչպես պետական մակարդակում, այնպես էլ կոնկրետ մարզածների ու բնագավառների համար:

Ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի մանկավարժական տեսակետներին նվիրված մեծաքանակ հիմնարար աշխատանքներ կան հատկապես արևմտյան գիտությունում (B. Dyson, L. Giffin, P. Hastie, 2004; L. L. Griffin & J. H. Placek, 2001; D. Kirk & D. Macdonald, 1998; D. Siedentop & H. van der Mars, 2009; D. Siedentop, P. Douthis, N. Tsangaridou, P. Ward & J. Rauschenbach, 1994; J. F. Sallis, T. L. McKenzie, 1991): Հեղինակները շոշափում են տարբեր մարզածների, պարապմունքների այս կամ այն ձևերի, առողջարարական և բարձր նվաճումների սպորտի հարաբերակցության հարցերը, ինչպես նաև դիտարկում երիտասարդության կյանքում սպորտի դաստիարակչական նշանակության և շարժողական վարժությունների ուսուցման առանձնահատկությունները:

Ամենևին չնսեմացնելով ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի ոլորտում կառավարման վերոշարադրյալ սկզբունքների և մոտեցումների նշանակությունը պարտադիր ենք համարում ուշադրություն դարձնել սույն հիմնախնդրի մանկավարժական տեսակետներին: Այսպես, մարդկային գործունեության այս բնագավառի լիարժեք զարգացման համար բոլոր մակարդակների կառավարչա-

կան կառուցվածքները պետք է իրականացնեն մի շարք համալիր միջոցառումներ՝ ուղղված սպորտում և ֆիզիկական կուլտուրայի պարապմունքներում ընդգրկված անձանց քանակական (քանակի) վերլուծությանը, նրանց ֆիզիկական պատրաստվածության մակարդակի մշտադիտարկմանը, առողջարարական ծրագրերի արդիականացմանը, աճող սերնդի ֆիզիկական դաստիարակության տեխնոլոգիաների ու մեթոդների գիտական հիմնավորմանն ու ներդրմանը, կանոնավոր ֆիզիկական ակտիվության հանդեպ դրական մոտիվացիայի (դրդապատճառների ամբողջության) ձևավորման միջոցների մշտական փնտրտուքին: Նշված բոլոր հարցերը հավասարապես վերաբերվում են նաև բարձրագույն ուսումնական հաստատություններին:

Կրթության կառավարման հիմնախնդրի վերաբերյալ տեսական մոտեցումները ենթադրում են կառավարման սուբյեկտների ինքնուրույնության և պատասխանատվության ընդլայնման գործընթացի պարտադիր վերանայում բոլոր մակարդակներում: Այս հանգամանքը անկասկած վերաբերում է նաև ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կառավարմանը:

Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացը անհրաժեշտաբար պետք է դիտարկել ողջ համալսարանական կրթության համատեքստում, իսկ նրա կառավարումը շատ բանով կախված է բուհի կառավարման սկզբունքներից, ինչը, իր հերթին, ղեկավարվում է տվյալ երկրի բարձրագույն կրթության համակարգի քաղաքականությամբ: Մեր դիտարկումների համաձայն՝ այսօր շատ է կարևորվում հատկապես կրթության համակարգում ազգային առանձնահատկությունների, պատմական ժառանգության և ավանդույթների հաշվառումը:

Սույն հետազոտության իրականացման հարմարադեպությունը կապված է գիտատեսական, սոցիալական ու տնտեսական, ինչպես նաև գործնական բնույթի համալիր գործոնների հետ՝ ֆիզիկական կուլտուրայի դասընթացների գիտակիրառական հիմնավորման և մարզումների կազմակերպման ձևաչափի, արտաժամյա ֆիզիկական ակտիվության ժամանակակից ձևերի տարատեսակության, բուհերի ինքնավարության հետ կապված ֆիզիկական դաստիարակության դասաժամերի բաշխման կարգավիճակի հետ: Նշված հարցերի մեծամասնության անբավարար հետազոտվածությունն ու չլուծված լինելը ևս ընդգծում է սույն հիմնախնդրի հրատապությունն ու այժմեականությունը:

Որպես տեսական հիմնախնդիր անհրաժեշտ է շեշտադրել աճող սերնդի հասարակական-պատմական զարգացման գործընթացի շարունակականության համատեքստում մանկավարժության տեսության և պատմության հայեցակետերի վրա հիմնված մոտեցումները: Սույն հիմնախնդրին առնչվող առավել այժմեական և նշանակալի հետազոտությունների թվում առանձնանում են հատկապես արևմտյան՝ Մ. Գոլբեն (2004), Հ. Ս. Թոմաս (2009), Զ. Պապակոնստանտինյու

(2010), ռուս՝ Վ. Մ. Վիդրին (2001), Վ. Կ. Բալսևիչ, Լ. Ի. Լյուբիշևա (2005), Ժ. Կ. Խուրդով (2006), Վ. Ի. Ժուրակ, Վ. Ն. Ջուն (2007) և հայրենական՝ Ռ. Տ. Մելիքսեթյան (2001), Մ. Ս. Իսպիրյան (2002), Ֆ. Գ. Ղազարյան (2003), Ն. Կ. Հարությունյան (2009) հեղինակների աշխատանքները:

Այսպիսով կարելի է առանձնացնել ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կառավարման հայտնի տեսակետների հակասություններ, որոնք արտահայտվում են հետևյալ գործառույթներում՝ պարտադիր ուսումնական ծրագրերի կիրառում, կամավորական միավորումների կամընտրական ձևաչափի ներդրում, ուսումնական բեռնվածության մեջ ֆիզիկական կուլտուրայի դասաժամերի գնահատման համակարգի և կրեդիտների ապահովման հետ կապված հարցեր, ուսումնական ծրագրերի արդիականացված տարբերակների կիրառում, ժողովրդավարական և հումանիստական սկզբունքների, ազգային տարրերի և ավանդույթների հաշվառում, բոլոր կատեգորիաների ուսանողների համար մարզական գործընթացի հասանելիության խնդիրներ, ինչպես նաև ներառական կրթության լիարժեք ապահովման համար մասնագիտացված տարբեր խմբակների ձևավորում և այլն:

Գրականության վերլուծությունից պարզ դարձավ նաև, որ բուհում ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կառավարման համար առանձնակի կարևորություն ունեցող ֆիզիկական կուլտուրայի դասագրքերը հիմնականում ներառում են պարապմունքների անցկացման տեխնոլոգիաների և դրանց ներգործության վերաբերյալ մեթոդական նյութեր: Այսպես, Ե. Վ. Կոնենայի (2006) խմբագրությամբ հրատարակված ուսումնական ձեռնարկում նկարագրվում են նախադպրոցական հաստատություններում կազմակերպվող ֆիզիկական կուլտուրայի պարապմունքների նպատակն ու խնդիրները, ուսանողների առողջ կենսակերպի, ինչպես նաև վատ սովորությունների կանխարգելման առանձնահատկությունները, սակայն բացակայում է սպորտի և ֆիզիկական դաստիարակության կառուցվածքի ու կառավարման մեթոդների մասին տեղեկատվությունը:

Իր տեսակով բացառիկ է նաև Յու. Ի. Եվսենի (2005) ուսումնական ձեռնարկը, որտեղ հեղինակը արդարացիորեն փաստում է մասնագիտացված բուհերին և համապատասխան ամբիոններին վերապահված՝ ստեղծագործական մոտեցում ցուցաբերելու և նորարարական լուծումներ ներդնելու լայն հնարավորությունների մասին:

Այսպիսով, երիտասարդ սերնդի ֆիզիկական ակտիվության հիմնահարցը պայմանավորված է ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի համարժեք կառուցվածքով, որը նպաստում է անձի ձևավորման և նպատակային հոգեբանամանկավարժական խնդիրների լուծմանը: Հետևաբար, ընտրված հետազո-

տության հիմնախնդիրը կրում է համալիր բնույթ և վերջինիս լուծումը պահանջում է մանկավարժական գիտականորեն հիմնավորված մշտադիտարկում:

Սույն հետազոտական աշխատանքը կրել է լոնգիտյուդ (երկայնական) և բազմափուլ բնույթ, որում ներգրավված են եղել Երևան քաղաքի տարբեր բուհերի 590 ուսանողներ և ֆիզիկական դաստիարակության (ՖԴ) բնագավառում տաս տարուց ավելի աշխատանքային փորձ ունեցող 20 փորձագետներ:

Հետազոտության նպատակը: Ատենախոսության նպատակն է՝ ուսումնասիրել բուհում ֆիզիկական դաստիարակության ազգային համակարգի արդի առանձնահատկությունները, մշակել և հիմնավորել այդ գործընթացի կազմակերպման գիտատեսական հիմքերը:

Հետազոտության խնդիրները: Աշխատանքի նպատակի իրականացումը պայմանավորեց առաջադրել հետևյալ խնդիրները.

1. Տեսականորեն վերլուծել բուհում ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման գիտատեսական հիմքերը:
2. Ուսումնասիրել երիտասարդության ֆիզիկական դաստիարակության կարգավիճակը և վալեոլոգիական (առողջագիտական) սկզբունքները:
3. Մշակել և կիրառել ուսանողի ուսումնական գործընթացում ֆիզիկական դաստիարակության տեսական դասընթացի հետ զուգակցված գործնական պարապմունքների գիտականորեն հիմնավորված համալիր ծրագիր:
4. Բացահայտել ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության կառուցվածքում ազգային և մշակութային տարրերի ներգրավվածության առանձնահատկությունները:
5. Ուսումնասիրել ՀՀ բուհերում ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կազմակերպման ժամանակակից ձևերն ու ներկայիս կարգավիճակը:
6. Բացահայտել Ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտային մարզումների գործընթացներում երիտասարդների ներգրավվածության առանձնահատկությունները և նրանց իրազեկվածության աստիճանը:
7. Փորձարարական հետազոտությամբ գնահատել ուսանողների ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով զբաղվելուն խոչընդոտող գործոնները:
8. Ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի տեսական և փորձարարական ուսումնասիրության, կազմակերպման ժամանակակից տեսությունների վերլուծության միջոցով մշակել և ներդնել բուհում ֆիզիկական դաստիարակության կառավարման լոգիստիկական արդյունավետ կապերի վրա հիմնված համալիր բազմագործառական մոդել:

Հետազոտության գիտական նորոյթը:

- համեմատական վերլուծության միջոցով որոշվել են տարբեր երկրների բուհերում ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման և ղեկավարման հիմնական միտումները,
- երևան են բերվել Հայաստանում ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կայացման պատմական նախադրյալները, բնորոշ առանձնահատկությունները և որոշվել են զարգացման միտումները,
- բացահայտվել են ՀՀ մայրաքաղաք Երևանի համալսարանների տարբեր մասնագիտություններով մասնագիտացող ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության և վալերոլոգիական առանձնահատկությունները,
- մշակվել և փորձարարական ճանապարհով հաստատվել է Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի (ՀՌՀ) Ֆիզիկական դաստիարակության և առողջ ապրելակերպի ամբիոնում ներդրված ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակությանն ու առողջագիտությանը վերաբերող ուսումնամեթոդական ծրագրի արդյունավետությունը, որը պայմանավորված է ժամանակակից մեթոդաբանական մոտեցումների ուրույն տեսլականով և լոգիստիկական կապերի բազմագործառական համակարգով:
- գիտականորեն հիմնավորված են բուհի ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման կազմակերպչական պայմանները, որոնք ուղղված են ուսանողի առողջ կենսակերպի հանդեպ դրական վերաբերմունքի ձևավորմանը,
- գիտականորեն հաստատվել է երիտասարդ ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման մշակված համակարգի արդյունավետությունը, որը միտված է ուսանողների մասնագիտական և կիրառական պատրաստվածության¹ մակարդակի բարձրացմանը:
- տեսականորեն մշակվել, հիմնավորվել և մեկ բուհի (ՀՌՀ) օրինակով ներդրվել է լոգիստիկական արդյունավետ կապերի վրա հիմնված ֆիզիկական դաստիարակության համալիր ու բազմագործառական (մոդել) համակարգ:

Պաշտպանության ներկայացվող դրույթները:

1. Ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության, կրթության և մարզական ակտիվության գործընթացների կազմակերպման և կառավարման խնդիրները բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում գտնվում են մանկավարժության տեսության և պատմության, ռազմավարական և օպերատիվ մենեջմենթի, մանկավարժական և տարիքային հոգեբանության, կիրառական սոցիոլոգիայի, ինչպես նաև հարակից այլ գիտությունների տիրույթում: Ատենախոսա-

¹ ППС – профессионально-прикладная подготовка студента

կան տեսափորձարարական հետազոտությունը ամրագրեց, որ այսօր ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կազմակերպման արդյունավետությունը պայմանավորված է ժամանակակից մեթոդաբանական մոտեցումների տեսլականի և լոգիստիկական կապերի բազմագործառական համակարգի համադրությամբ:

2. Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործող համակարգում առկա հակասությունները, տեսական հիմնավորումների սակավությունը, հիմնարար հետազոտությունների բացակայությունը, բուհերի ինքնավարությունը, ինչպես նաև առ այսօր << բուհերի ֆիզիկական դաստիարակության պրակտիկայում իրականացվող մանկավարժական վերահսկողության ավանդական մոտեցումներն ունեն մի շարք թերություններ (ֆիզիկական վարժությունների նորմատիվների կատարման գնահատման սանդղակներ), որոնք չեն համապատասխանում արդի պահանջներին և խոչընդոտում են ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կատարելագործմանը:

3. Արդի տեսանկյունից՝ ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կազմակերպման գործում և մարզաառողջարարական շարժման քաղաքականության համատեքստում, վերծանվել են պատմական փաստերի, իրադարձությունների և գիտնական-մանկավարժների դերի գնահատման տեսամեթոդական մոտեցումները: Ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման ձևերի զարգացման և անցյալի պատմական ժառանգության համարժեք վերծանումն ու վերահիմնաստավորումը կարող են նպաստել երիտասարդ սերնդի ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացում շարունակականության և հաջորդականության կարևորագույն սկզբունքների կիրարկմանը:

4. Ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման գիտատեսական և մեթոդական հարացույցը ներառում է մի կողմից՝ ակադեմիական դասընթացի և մյուս կողմից՝ մարզաձևերի համապատասխան խմբակների, առողջարարական հատուկ խմբերի, ինչպես նաև ազատ ժամանցի միջոցների համադրություն: Իսկ ներկայումս Երևան քաղաքի առաջատար բուհերում կիրառվող ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման ավանդական ձևը ոչ մի կերպ չի ընդգրկվում ժամանակակից հարացույցի շրջանակում, քանի որ թույլ չի տալիս լիարժեքորեն իրականացնել վերահսկողության հիմնական մանկավարժական գործառույթները և հոգեբանական տեսակետից չի խթանում ուսանողների համակարգված ֆիզիկական ակտիվությունն ու առողջ կենսակերպը:

5. Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բարեփոխումները պետք է կատարվեն հասարակության սոցիալական-տնտեսական ձևափոխությունների համատեքստում՝ ընդհանուրից դեպի մասնավոր երկբևեռ կապերի սկզբունքի վրա հիմնված կրթության պետական հիերարխիկ կառա-

վարմամբ (ՀՀ ԿԳՆ, ԿԱԻ, համալսարաններ, ֆիզդաստիարակության ամբիոններ, ուսանողական մարզական ակումբներ և հասարակական կազմակերպություններ): Ֆիզիկական դաստիարակության ամբիոնի ուսումնադաստիարակչական գործընթացի կազմակերպման լոգիստիկական՝ ներքին (միկրո մակարդակում) և արտաքին (մակրո մակարդակում) ներդաշնակ բազմագործառական կապերը ապահովելու նպատակով նպատակահարմար է կիրառել կամավորության սկզբունքը, որը ենթադրում է բակալավրիատի բարձր կուրսերի և մագիստրատուրայի ուսանողների ներգրավվածությունը ՀՌՀ ներդրված ծրագրի օրինակով, քանի որ ՀՀ այլ բուհերում «ֆիզիկական կուլտուրա» առարկան բակալավրիատի երկրորդ կուրսից հետո և մագիստրոսի կրթական աստիճանում ներկայացված չէ:

6. Անհրաժեշտ է ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման ժամանակակից համակարգի տեսագործառական մոդելի իրագործում, որը բովանդակում է սերունդների, ազգային և մշակութային ավանդույթների, մակրոմիջավայրի հաստատությունների, միկրոմիջավայրի գերատեսչությունների, ֆիզիկական զբաղվածության պարտադիր ու կամավոր ձևերի, տեսական և գործնական դասընթացների միջև «լոգիստիկական» կապեր:

Հետազոտության տեսական նշանակությունը ամրագրվում է ինչպես ընդհանուր մանկավարժության տեսության և պատմության, այնպես էլ ֆիզիկական դաստիարակության տեսության և մեթոդիկայի, վալեոլոգիայի (առողջագիտության) բնագավառներում վերլուծական և հետազոտական ժամանակակից տվյալների ներդրումով: Արդի տեսանկյունից վերծանվել է ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման գործընթացի առանձնահատկությունները, ՀՀ բուհերում վարվող քաղաքականության համատեքստում ֆիզիկական դաստիարակության կարգավիճակը, նաև ամփոփվել են ֆիզիկական կուլտուրայի մասին անցյալի պատմական ժառանգության փաստերը, որոնք նպաստել են ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման նոր մոտեցումների և լոգիստիկական արդյունավետ կապերի վրա հիմնված համալիր բազմագործառական համակարգի մշակմանը:

Հետազոտության գործնական նշանակությունն այն է, որ.

- բուհի ֆիզիկական դաստիարակության մասնագետների և հատկապես ամբիոնի վարիչների ուշադրությունը սևեռվում է այնպիսի խնդիրներին, որոնք ներառում են միկրոսոցիալական միջավայրի նախնական ուսումնասիրությունը, սովորող երիտասարդության շրջանում ֆիզիկական կուլտուրայի և մարզական պարապմունքների նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորման ու զարգացման հետ կապված կենսաբանական, մանկավարժական, հոգեբանական և մեթոդական տեղաշարժերը, ֆիզկուլտուրային-

մարզական ակտիվության վրա ներգործող մանկավարժական միջոցների որոնումն ու մշակումը,

- մշակվել են ֆիզիկական դաստիարակության պարապմունքների և վալետրոֆիական տեսական դասընթացի համադրությամբ ուսումնամեթոդական ծրագրի բովանդակությունը և ներդրման ձևերն ու մեթոդները,
- հիմնավորվել է բուհի «ֆիզիկական կուլտուրա» առարկայի դասախոսի մագիստրոսական կրթական աստիճանում հատուկ ծրագրով ուսուցման կազմակերպման անհրաժեշտությունը,
- ապացուցվել է բուհի՝ ֆիզիկական կրթության գործընթացի ղեկավարների նկատմամբ մասնագիտական պահանջների վերանայման, վալետրոֆայի խնդիրներին նվիրված տեսական պարապմունքների, ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի ժամանակակից ձևերին ու մոտեցումներին նվիրված հատուկ սեմինարների անցկացման անհրաժեշտությունը,
- հավաստանշվել է Ֆիզիկական դաստիարակության և առողջ ապրելակերպի ամբիոնի և՛ տեսական, և՛ գործնական դասերի կազմակերպման, ուսանողների պարտադիր ու կամավոր մասնակցության յուրահատկությունների, առողջ և խնդիրներ ունեցող մասնակիցների հետ տարվող աշխատանքների, ուսանողական սպորտի և առողջարարական մարզումների համադրությունը,
- հետազոտության արդյունքները փորձակվել և ներդրվել են ՀՌՀ ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման և կառավարման ձևաչափում, և որոշակի փոփոխարկումներով կարող են ընդգրկվել այլ բուհերի պրակտիկայում:

Աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքը շարադրված է 229 համակարգչային էջի վրա, բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, գրականության ցանկից (305 աղբյուր) և հավելվածից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսական աշխատանքի **ներածության** մեջ հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, նշված են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, գնահատված է ուսումնասիրվող թեմայի գիտական մշակվածության աստիճանը, ներկայացված են հետազոտության ընտրանքի նկարագրությունը, տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը: Այնուհետև մատնանշված են աշխատանքի գիտական նորույթը, տեսական ու գործնական նշանակությունը, ինչպես նաև պաշտպանության ներկայացվող դրույթները: Ներածության վերջում տրված է

նաև ատենախոսական աշխատանքի կառուցվածքի և ծավալի համառոտ բնութագիրը:

Աշխատանքի **առաջին գլուխը** կրում է «**Ֆիզիկական դաստիարակության համակարգը բուհերում**» խորագիրը և բաղկացած է երեք ենթագլխից: Երիտասարդների ներգրավումը ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտային միջոցառումների գործընթացների մեջ էականորեն կապված է առողջության պատկերացումների և նրա նկատմամբ վերաբերմունքի ձևավորման հետ: Այդ մասին է վկայում հատուկ գրականության վերլուծությունը (Մ. Я. Виленский, 2002; Օ. П. Гонтарь, 2012; С. Ю. Иванова, 2013): Մի շարք աշխատանքներում լուսաբանվել են բուհական ուսանողության առողջության պահպանման ու ամրապնդման, առողջ ապրելակերպի, ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով զբաղվելու շարժառիթների ձևավորման հիմնահարցերը: Սակայն նշված հիմնահարցերը դեռևս չեն արժանացել բավականաչափ ուշադրության և, ինչպես նշում են ոլորտի մասնագետները, մնում են թերմշակված, ինչը բացասական է անդրադառնում բուհերի ուսումնական աշխատանքների ծրագրավորման ու կազմակերպման վրա: Այդ առումով մեր կողմից կատարված բովանդակային (լատ.՝ content - բովանդակություն) վերլուծությունը ցույց տվեց, որ ԵՊՃՀ, ՀՌՀ, ՀԱԱՀ և ԵՊՀ ֆիզիկական դաստիարակության ծրագրերը՝ ըստ կուրսերի, ֆակուլտետների, ունեն որոշակի տարբերություններ, կապված՝

- ուսումնական բեռնվածության ծավալի,
- գործնական պարապմունքների բովանդակության ու տևողության,
- առարկան լուսաբանող տեսական նյութերի,
- ուսանողության հետ տարվող արտաժամյա՝ սպորտային և առողջարարական, աշխատանքների հետ:

Ամբողջական առումով, այս ամենն անմիջականորեն ազդում է ուսանողների ֆիզիկական կուլտուրայի ձևավորման արդյունավետության վրա:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվեց, որ Երևանի երեք բուհերի՝ ԵՊՀ-ի, ԵՊՃՀ-ի և ՀՌՀ-ի, ուսանողների մեծամասնությունը դժվարանում է զբաղվել առողջարարական ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով՝ ժամանակի պակասի պատճառով: Ինչը հուշում է այն մասին, որ բուհերի ուսանողների գերբեռնումը ուսումնադաստիարակչական աշխատանքներում կատարվում է ի հաշիվ երիտասարդների առողջության: Էսոչընդոտ են հանդիսանում նաև առողջարարական ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի մասին ոչ լիարժեք պատկերացումները: Արդյունքում առաջանում է անտարբեր վերաբերմունք ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության, հետևաբար նաև սեփական առողջության նկատմամբ: Տարիքային զարգացման հետ վերաբերմունքը առողջության նկատմամբ փոփոխվում է դրական միտումով:

Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության դրսևորմանը խոչընդոտող լուրջ խնդիր է առաջացնում բնակավայրերում սպորտային կառույցների բացակայությունը: Խնդրահարույց է նաև սպորտային և առողջարարական ֆիզկուլտուրայի ոլորտում մատուցվող ծառայությունների վճարման գները:

Ընտանիքում և բուհերում արմատավորված սպորտային ավանդույթները նպաստում են երիտասարդների ներգրավմանը առողջարարական ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի պարապմունքներին:

Բուհում ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կառավարման ընթացքում ոչ պակաս կարևոր դեր ունեն հատուկ գիտաուսումնական և գիտամեթոդական հրապարակումները, մասնավորապես դասագրքերը:

Վերլուծությունը ցույց տվեց, որ դասագրքերում հիմնականում բովանդակվում են պարապմունքներ անցկացնելու տեխնոլոգիաների, ինչպես նաև անձի և օրգանիզմի վրա դրանց ներգործության վերաբերյալ մեթոդական նյութեր: Այսպես, Ե. Վ. Կոնեևայի խմբագրությամբ լույս տեսած ուսումնական ձեռնարկում նկարագրվում են հատկապես նախադպրոցական հաստատություններում կազմակերպվող ֆիզիկական կուլտուրայի պարապմունքների նպատակն ու խնդիրները, որոնց հենքը երեխաների ֆիզիկական առողջության, ինչպես նաև նրանց անձի ձևավորման հիմքերի ստեղծումն է: Բացի այդ՝ ներկայացված է դպրոցականների և ուսանողների անձի ֆիզիկական կուլտուրայի ձևավորման հայեցակարգի, ուսանողների առողջ կենսակերպի, ինչպես նաև վատ սովորությունների կանխարգելման մասին տեղեկություններ: Նշված ձեռնարկում բացահայտվում են նաև ամառային արձակուրդների ժամանակ բնական ջրամբարներում առողջարարական լողի պարապմունքների կազմակերպման, ուսուցման մեթոդիկայի առանձնահատկությունները: Այսպիսով, Ֆիզիկական դաստիարակության և ուսանողական սպորտի զարգացման արդի հիմնախնդիրները պայմանավորված են պատմական որոշակի կոնկրետ նախադրյալներով, հայեցակարգային մոտեցումների շարժընթացով, բուհական համակարգի կառավարման ձևերով և բազմաթիվ այլ գործոններով:

Սույն գլխի առաջին՝ «**Ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի հիմնախնդիրների զարգացման ժամանակագրություն**» խորագրով ենթագլուխը նվիրված է ֆիզիկական դաստիարակության պատմությանը, որն արտացոլում է մարդկանց վերաբերմունքը ֆիզիկական ակտիվության նկատմամբ: Նախապատմական ժամանակներից ի վեր ֆիզիկական վարժությունների առանձին ծրագրերի անհրաժեշտություն չկար, քանզի գոյատևումը կապված էր ֆիզիկական տոկունության և մարդկանց՝ սնունդ հայթայթելու կարողության հետ: Աստիճանաբար, հատկապես անտիկ շրջանի զարգացած երկրներում՝ Չինաստանում, Եգիպտոսում, Հունաստանում և Հռոմում, հին հասարակությունները ֆիզիկական կուլ-

տուրան ընդունեցին որպես զինվորական մարզումների մի մաս: Սակայն նույնիսկ այդ ժամանակներում կար երկակի վերաբերմունք հիշյալ խնդիրների հանդեպ, քանի որ ավելի զարգացած հասարակություններում հետզհետե սկսեց արժևորվել մտավոր ու գիտական կյանքը, զուգահեռաբար նվազեց, և նույնիսկ կորավ հետաքրքրությունը ֆիզիկական դաստիարակության հանդեպ: Արդյունքում, բազմաթիվ այլ՝ համապատասխան զարգացածություն ունեցող երկրներում ստիպված էին հավասարակշռել ֆիզիկական և մտավոր հետաքրքրությունները:

Մի շարք գրական աղբյուրների վերլուծությունը ցույց տվեց, որ ֆիզիկական դաստիարակության պատմությունը հաճախ է ներկայացնում ռազմական, սոցիալական և քաղաքական ազդեցության օրինակներ: Հնագույն պատմության մի կարևոր շրջանում՝ մ.թ.ա. 700-600 թթ., աթենացի հույները դարձան առաջատար իրենց՝ ֆիզիկական և մտավոր կատարելության հասնելու ձգտման մեջ: Բազմաթիվ փառատոնների ժամանակ աթենացիները մարդկային գեղեցկությունը գովերգում էին պարի, արվեստի, կրոնական ծիսակատարությունների և մարմնակրթության միջոցով: Վերջիններս Առաջին Օլիմպիական խաղերով պատվում էին Օլիմպոսի աստվածներին, հատկապես Ջևսին: Օլիմպիական խաղերը, նախ և առաջ, ունեցել են քաղաքակրթական ազդեցություն՝ միաժամանակ անտեսելով սոցիալական դասը, և բնական է, որ բոլոր քաղաքացիներն էլ մասնակցում էին մարմնակրթական մրցակցության գնահատմանը: Եթե պատերազմական շրջան էր, ապա Օլիմպիական խաղերի ժամանակ կոիվը դադարեցվում էր: Բազմաթիվ պատմաբաններ Աթենքի մշակույթը համարում են վաղ ֆիզիկական դաստիարակության զարգացման գագաթնակետ, բայց ինչպես իրենց չինացի նախնիները, աթենացիները ևս կանխազգում էին բանականության մրցակցող ազդեցությունը:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև որոշ երկրների պատմական փորձի մի շարք մեկնաբանություններին: Այսպես, Թոդ Ուիլսոնի «Ֆիզիկական դաստիարակության պատմություն» վերտառությամբ նյութում խոսվում է այն մասին, որ ֆիզկոլոտորայի ոլորտն իր երկար պատմության ընթացքում անցել է բազմաթիվ փուլեր: Այդ փուլերը տատանվում են խիստ ավտորիտարիզմից մինչև այժմեական ազատական ժողովրդավարություն: Այս անցումը ժողովրդավարության բացեց ֆիզիկական դաստիարակության դաշտը բազմաթիվ այլ գիտությունների համար, որոնք ստեղծում են մասնագիտական շատ նորանոր հնարավորություններ: Կարծում ենք, որ եթե ֆիզիկական դաստիարակության փոփոխությունները շարունակություն ստանան, այս նոր մասնագիտությունները ճանապարհ կբացեն ֆիզիկական դաստիարակության ապագա հայտնագործությունների և ուսումնասիրությունների համար:

Անդրադառնալով Ռուսաստանում ֆիզկուլտուրայի և սպորտի պատմությանը՝ նշենք, որ այն դիտարկվում է VI – IX դարերից սկսած (Ե. Ք. Голощапов, 1992, 1995): Այդ ժամանակաշրջանում արևելյան սլավոնների մոտ արդեն իսկ ձևավորվել էր չորս սոցիալական շերտ՝ հողագործներ, արհեստավորներ, ֆեոդալական ազնվականություն և հեթանոսական քրմություն: Դաստիարակության ընդհանուր ուղղվածությունը անխզելիորեն կապված էր իդեալական հերոսի կերպարի հետ՝ կոնկրետ յուրաքանչյուր սոցիալական խմբի համար: Այդ կերպարը մարմնավորում էր դաստիարակության ամենաբարձր՝ սկզբունքորեն անհասանելի նպատակը, սակայն որը սահմանում է ընդհանուր վերջնանպատակը: Պատմական զարգացման յուրաքանչյուր շրջանին բնորոշ էր իր հերոսոլուցազնի կերպարը:

Այժմ անդրադառնանք ֆիզիկական դաստիարակության և առողջ ապրելակերպի հարցերին Հին և Միջնադարյան Հայաստանում:

Մարդկային հասարակության ձևավորման սկզբնական պահերից սկսած մինչև այսօր, պատմական տարբեր դարաշրջաններում մարդու ֆիզիկական դաստիարակությանն ու առողջ ապրելակերպին առնչվող խնդիրները հայ ժողովուրդը լուծել է յուրովի՝ կախված ինչպես հասարակարգի բնույթից, այնպես էլ ռազմաքաղաքական իրավիճակներից, միջանձնային, սոցիալ-տնտեսական ու սոցիոմշակութային հարաբերություններից և հասարակությունում գերիշխող կրոնական, գաղափարական ու փիլիսոփայական (բարոյագիտական, գեղագիտական) պատկերացումների բովանդակությունից:

Պատմության ընթացքը ցույց է տալիս, որ հայ ժողովուրդը, մշտապես պայքարելով աշխարհակալ նկրտումներ ունեցող հարևան հզոր պետությունների դեմ, բազմիցս ենթարկվելով քոչվոր ցեղերի հարձակումներին, իր անկախությունն ու պետականությունը պահպանելու նպատակով հարկադրված է եղել խաղաղ ու ստեղծարար աշխատանքի հետ մեկտեղ զբաղվել նաև սեփական երկրի պաշտպանությամբ: Դրա համար նա պետք է կարողանար համախմբել իր նյութական, ֆիզիկական ու հոգևոր բոլոր ուժերը, մարտական պատրաստվածության բարձր մակարդակ ապահովելու համար ունենալ ֆիզիկական դաստիարակության եթե ոչ համալիր, ապա գոնե որոշակի ծրագիր:

Ինչպես նկատում է Կ. Աթոյանը (1965)՝ «Հայ ժողովուրդն իր գոյության ողջ ընթացքում անհամար ազատագրական հերոսամարտեր է մղել տարբեր ազգի թշնամիների դեմ, ուստի, ելնելով հայրենի երկրի պաշտպանության սրբազան շահերից, ժողովուրդը մեծ ուշադրություն է դարձրել ռազմասպորտային մենամարտի մեջ կատարելագործվելու, նրա տեխնիկայի ու տակտիկայի տարրերին հմտորեն տիրապետելու գործին: Հարձակումների ամենօրյա վտանգը ժողովրդին ստիպել է միշտ կազմ ու պատրաստ լինել: Նման պայմաններում

բնական է, որ ժողովրդի կարևոր զբաղմունքներից մեկն էլ մենամարտերի ինտենսիվ կրկնություններն ու կիրառումն էր, հետևաբար և նրա զարգացումն ու կատարելագործումը»:

Հայ ժողովրդական խաղերն ուսումնասիրող Վ. Բոլոյանի (1963), (1980), (1983) համոզմամբ, թեև մատենագրական ուղղակի փաստեր չունենք, այդուհանդերձ, պետք է արձանագրել, որ հայկական նախարարություններն ունեցել են իրենց նեղ շրջանակներում մենամարտերի կազմակերպված մրցություններ անցկացնելու սովորույթներ: Դրանց շնորհիվ մարտունակությունը բարձրացրած մենամարտիկներին հավաքում էին մայրաքաղաքում՝ միջազգային հանդիպումներին մասնակցելու համար: Պատմական Հայաստանում տարածված խաղերի տեսակներից էին՝ մարմնամարզական, ռազմական ու մրցակցային խաղերը, զվարճախաղերը, սեղանախաղերը, մտավարժական խաղերը, որոնց մի մասը պահպանվել է մինչև մեր օրերը:

Վերոշարադրյալից կարող ենք բխեցնել հետևյալ եզրակացությունները.

ա) Հին Հայաստանում, հատկապես հելլենիզմի ժամանակաշրջանում, ֆիզիկական դաստիարակության ու առողջ ապրելակերպի հարցերը քննարկվում էին դաստիարակության մշակույթի համատեքստում, որի հիմքում դրված էր մարմնականի ու հոգևորի ներդաշնակության գաղափարը:

բ) Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակվելուց հետո սկսվում է հարձակումն ամենայն հեթանոսականի, այդ թվում ֆիզիկական դաստիարակության, մարմնակրթական մշակույթի դեմ: Տեսականորեն դատապարտվում են մարզական-մարտական այն մրցումները, խաղերն ու միջոցառումները, որոնք նվիրված էին հեթանոսական աստվածներին:

գ) Հայոց պետականության անկումը ծանր հարված հասցրեց նաև ֆիզիկական դաստիարակության մշակույթի զարգացմանը: Այնուհանդերձ, Կիլիկիայի հայկական պետությունում և Հայաստանի տարբեր վայրերում ստեղծվեցին ասպետական, մանկական ու երիտասարդական միություններ, որոնց գերխնդիրն էր հայ բնակչության ֆիզիկական անվտանգության ապահովումը:

դ) Հայաստանի արդի ժամանակաշրջանի վերաբերյալ կարող ենք որոշակի եզրակացություն անել, որ Ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտի պատմության ուսումնասիրություններով զբաղվել են սակավաթիվ հայ գիտնականներ, մասնավորապես Կ. Աթոյանը, Գ. Բուտանը, Է. Սահակյանը, Մ. Իսպիրյանը և այլք:

ե) Ժամանակակից տեսանկյունից՝ ֆիզիկական դաստիարակության զարգացման գործում և սպորտային շարժման քաղաքականության համատեքստում, անհրաժեշտություն կա վերանայելու պատմական փաստերի, իրադարձու-

թյունների և կոնկրետ անձանց դերի գնահատման պետական տեսամեթոդական մոտեցումները:

Ատենախոսության առաջին գլխի **երկրորդ՝ «Ֆիզիկական դաստիարակությունը և ուսանողական սպորտը որպես ուսանողների առողջ ապրելակերպի կարևոր բաղադրիչ»** անվանումով **ենթագլխում** արծարծված են անհատի առողջության և առողջ կենսակերպի հիմնախնդիրները: Ներկայումս հայտնի է, որ առողջության մակարդակը կախված է բազմազան գործոններից: Դրանց թվին են դասվում՝ ժառանգականությունը, սոցիալ-տնտեսական ու շրջակա միջավայրի պայմանները, առողջապահության համակարգի գործունեության արդյունավետությունը և այլ գործոնները: Այդ առումով, ուշադրության է արժանի «Առողջապահության Համաշխարհային Կազմակերպության» (ԱՀԿ) կողմից բերված տվյալները, որոնք ցույց են տալիս, որ առողջությունը կախված է. բժշկությունից՝ ընդհամենը 10-15 %-ի չափով, ժառանգականությունից՝ 15-20%-ի չափով, էկոլոգիական պայմաններից՝ 20-25 %-ի չափով, մարդու ապրելակերպից՝ 50-55 %-ի չափով:

Բերված փաստերից պարզ է դառնում, որ առողջության ձևավորման ու պահպանման խնդիրների լուծման գլխավոր «դերակատարը» ոչ թե բժիշկն է, այլ ինքը՝ մարդը:

Այստեղ ի հայտ է գալիս մեկ այլ և ոչ պակաս կարևորություն ունեցող խնդիր՝ ի՞նչ է առողջությունը և ի՞նչ բաղադրամասերից է կազմված այն: Այդ առումով Ն. Վ. Յակովլևը (1998) նշում է, որ մինչ օրս «առողջություն» հասկացությունը չունի հստակ գիտական ձևակերպում: Ինչը դժվարեցնում է առողջության հիմնախնդիրների լուծումը: Հատուկ գրականության վերլուծությունը՝ այդ առումով, ցույց տվեց, որ մասնագետների պատկերացումները միանշանակ չեն: Դիտարկված բազմաթիվ տեսակետներից կարելի է առանձնացնել հետևյալ կարևոր ձևակերպումները.

- ❖ Վ. Ի. Իլյինիչը (2000) առողջությունը դիտում է որպես հարաշարժ մի երևույթ, որը՝ արտաքին միջավայրի և օնտոգենետիկ փոփոխությունների պայմաններում, որոշում է հարմարվողականության գործընթացը:
- ❖ Ա. Յա. Իվանյուշկինը (1982) առողջությունը առաջարկում է ստորաբաժանել երեք մակարդակների.
 - կենսաբանական առողջություն,
 - սոցիալական առողջություն,
 - հոգեբանական առողջություն:
- ❖ Ըստ Ի. Ի. Բրեհմանի (1990), առողջությունը արտահայտում է ոչ թե հիվանդությունների բացակայությունը, այլ՝ մարդու ֆիզիկական, սոցիալական և հոգեբանական ներդաշնակությունը:

- ❖ Վ. Պ. Կազնաչենը (1983, 1996) անհատի առողջությունը բնորոշում է որպես կենսաբանական, ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական գործառույթների լավագույն աշխատունակության ու սոցիալական ակտիվության դինամիկ վիճակ, որն ապահովում է կանքի առավելագույն երկարակեցությունը:
- ❖ Դպլասի Աէրոբիկայի կենտրոնի խոշոր մասնագետ, բժշկության դոկտոր Կեննետ Կոպերը (1989) նշում է, որ «տիեզերքի ցանկացած՝ նույնիսկ ամենափոքր, մասնիկի ճիշտ գործելու պայմանը՝ բացարձակ հավասարակշռությունն է: Այն լիովին վերաբերում է նաև մեր օրգանիզմին: Եթե չկա հավասարակշռություն, չկա առողջություն»:
- ❖ Ըստ Ս. Ա. Եգորովայի (2010)՝ մարդու առողջությունը մի այնպիսի վիճակ է, որի դեպքում օրգանիզմի գործառական համակարգի բոլոր բաղադրիչները գործում են հավասարակշռված և կենսաբանորեն լիարժեք: Այս բաժնի տեսական վերլուծությունից պարզ դարձավ, որ.
 - «առողջություն» բացառիկ երևույթը ոչ միայն անձնական, այլև հասարակական արժեք է,
 - առողջ ապրելակերպի արդյունավետ իրացման համար շատ կարևոր է ձևավորել ոչ միայն առողջության մասին պատկերացումներ, այլև որոշակի վերաբերմունք՝ նրա հանդեպ,
 - առողջության պահպանման ու ամրապնդման հիմնախնդիրների լուծման գործընթացում, ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի մանկավարժությունը՝ ի տարբերություն այլ գիտությունների, իր յուրահատուկ գիտամեթոդական ներուժով հանդերձ, համարվում է առանցքային ուղղություններից մեկը:

Ատենախոսական աշխատանքի առաջին գլխի **երրորդ՝ «Ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման գիտական մոտեցումների համեմատական վերլուծություն»** անվանումով ենթագլուխը նվիրված է ֆիզիկական կրթության գործընթացների կառավարման և ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման տարբեր մոտեցումներին: Հիշյալ մոտեցումները պայմանավորված են բազում գործոններով, որոնք իրականացնում են տարբեր ինստիտուտներ, դրանց թվում՝ ընտանիքը, կրթական հաստատությունները, սպորտային կազմակերպությունները և ասոցիացիաները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և այլն: Մյուս կողմից՝ կառավարման իրականացման բուն գործընթացը պայմանավորված է սոցիալ-տնտեսական, էթնոմշակութային և հոգեբանական առանձնահատկություններով:

Տարբեր երկրներում՝ ԱՄՆ, Իսպանիա, Նիգերիա, Հունգարիա, Ռուսաստան և այլն, այս խնդրին նվիրված բազմաթիվ աշխատանքների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բարելավումը պայմանավորված է ոչ միայն այդ գործընթացի լավ կազմակերպվա-

ծուխամբ, այլև բուն ուսանողների վերաբերմունքով: Հունգարական համալսարանների օրինակի վրա կատարված հետազոտություններից մեկում նպատակ էր դրվել պարզել ուսանողների՝ իրենց առողջության բժշկական ցուցանիշների և ֆիզիկական հնարավորությունների վերաբերյալ տեղեկացվածությունը: Ընդ որում, ուսանողուհիների շրջանում օգտագործվել էր առողջ ապրելակերպի գնահատման հատուկ հարցաթերթիկ և բժշկական ցուցանիշների թեստ: Հեղինակները հայտնաբերել են զգալի տարբերություններ ուսանողական խմբի անդամների վարքի առողջ ոճի ցուցանիշների և ֆիզիկական ակտիվության ցուցանիշների (հոգնածության, առողջության վիճակի, ծխելու, ալկոհոլի կիրառության) միջև: Նաև հայտնաբերվել են զգալի տարբերություններ խմբերի միջև, ըստ հետևյալ փոփոխականների՝ ֆիզիկական ակտիվության հաճախականություն, շնչառական և սիրտ-անոթային համակարգի ցուցանիշներ: Ստացված հավաստի տվյալների հիման վրա հեղինակները խորհուրդ են տալիս թեստային չափորոշիչների վերլուծության տեսական անհատական և խմբային պարապմունքներ: Համարվում է, որ անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել առողջության անհրաժեշտ մակարդակին հասնելու և իրենց հետազոտական ընտրանքի շրջանում առողջ ապրելակերպ ունենալու անհրաժեշտության ձևավորման վրա:

S. Հ. Սոյերն իր հիմնարար աշխատանքը նվիրել է կազմակերպություններում ֆիզիկական կրթության և սպորտի կառավարման գործընթացի բարելավման արդի հարցերին: Ժամանակակից սպորտային մենեջմենթի ամենահիմնարար հարցերից մեկը հատուկ դասագրքերի և ձեռնարկների կազմումն է՝ ինչպես մասնագետների, այնպես էլ ուսանողների համար՝ այս զարգացող ասպարեզում բոլոր հնարավոր ռեսուրսների բացահայտման նպատակով: Այսպիսով, ընդհանրացնելով կատարված համեմատական վերլուծության արդյունքները, կարող ենք մատնանշել հետևյալը.

- Բուհում ֆիզիկական դաստիարակությունը պետք է դիտարկել մի շարք խնդիրների և բազմաթիվ գործոնների հետ ամբողջական կապի մեջ:
- Անպայման պետք է հաշվի առնել կոնկրետ ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության նախորդ փուլերը, որոնք իրականացվել են մինչ այդ՝ դպրոցում և նույնիսկ նախադպրոցական հաստատություններում:
- Բուհում ֆիզիկական դաստիարակությունը կախված է ընտանիքում առկա ֆիզկուլտուրային կրթվածության և սպորտային դաստիարակության մակարդակից ու դրվածքից: Հետևաբար, ֆիզիկական դաստիարակությունը սերտ կապի մեջ է բուհում ներդրված կրթական մշակույթի ընդհանուր համակարգի հետ:
- Անհրաժեշտ է կարևորել ինչպես վալետոլոգիայի խնդիրներին նվիրված տեսական պարապմունքների, այնպես էլ ֆիզիկական դաստիարակության և

սպորտի ժամանակակից ձևերին ու մոտեցումներին նվիրված հատուկ սեմինարների անցկացումը:

- Չպետք է մոռանալ նաև ազգային առանձնահատկությունների և բուհի յուրահատկության հաշվառման մասին:
- Ցանկալի արդյունք ապահովելու համար բուհի՝ ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բոլոր ղեկավարներն անխտիր պետք է բավարարեն իրենց զբաղեցրած պաշտոնի անձնագրով ներկայացվող մասնագիտական պահանջներին:
- առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի բուհի դասախոսների հավելյալ ֆիզկուլտուրային կրթության ապահովմանը, քանզի սովորաբար պատրաստում են դպրոցի ուսուցիչների:
- Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բարեփոխումները պետք է կատարվեն հասարակության սոցիալական-տնտեսական ձևափոխությունների համատեքստում:
- Ֆիզիկական դաստիարակության ամբիոնի վարիչի ղեկավար պաշտոնի գործառույթների իրականացման բարելավման առումով հարկավոր է կիրառել ակմեոլոգիական մոտեցումներ:

Ատենախոսության **երկրորդ՝ «Ֆիզիկական դաստիարակության համալարգի վալեոլոգիական հիմքեր»** խորագրով **գլխում**, որը կազմված է **երեք ենթաազլից**, քննարկվում են հետևյալ հիմնախնդիրները՝ ֆիզիկական դաստիարակության և վալեոլոգիայի հարաբերակցությունը, ուսանողի համարժեք ֆիզիկական ակտիվությունն ու առողջ կենսակերպը պայմանավորող մանկավարժահոգեբանական բաղադրիչները և ազգային խաղերը ֆիզիկական դաստիարակության համակարգում:

Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի տեսությունն ու մեթոդիկան, սպորտային գիտությունները (սպորտային բժշկությունը, սպորտի հոգեբանությունը, սպորտային մանկավարժությունը, սպորտի ֆիզիոլոգիան ու կենսաքիմիան և այլն) վկայում են տվյալ բնագավառի գիտական իմացության բազմակողմանիության մասին: Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի վերաբերյալ գիտական տեղեկություններն առնչվում են ոչ միայն մարդու օրգանիզմի կառուցվածքի և գործառույթների փոփոխությունների վալեոլոգիական և բժշկակենսաբանական հիմքերին, այլև բնութագրում, սահմանում են ինչպես հենց իրենց, այնպես էլ ընդհանրապես ամբողջ հասարակության սոցիալական, հոգեբանական և շատ մեծ չափով տնտեսական կարգավիճակը: Հասարակական-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ժամանակակից փոխակերպումները, ցավոք սրտի, մատնանշում են այն փաստը, որ դրանց հիմնագույնի վրա՝ Հայաստանում ուսանողական սպորտի և երիտասարդների ֆիզիկական դաստիարակության բնագավա-

ռում դրական միտումներ չեն նկատվում: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ֆիզիկական կուլտուրայի պարտադիր և ավանդական ձևերը (ուսումնական հաստատություններում և սպորտային կամավորական միություններում պարապմունքները) փոխարինվում են այնպիսի տարբեր նորամուծություններով, ինչպիսիք են՝ շեյպինգը, ջրային աներոբիկան, բողբոջիդինգը և այլն: Չնսեմացնելով վերջիններիս կարևորությունը, անհրաժեշտ է ընդգծել բուհերում երիտասարդների ներդաշնակ դաստիարակության գործընթացում ֆիզիկական կուլտուրայի պարապմունքների դերի նշանակալիության ապացուցված լինելը:

Յու. Պ. Լիսիցինի բնորոշմամբ՝ կենսակերպը համալիր հասկացություն է, որը ներառում է վարքի անհատական ձևերը առօրյա կյանքում, ինչպես նաև այս կամ այն սոցիալատեսական կացութաձևին բնորոշ ակիտվությունն ու բոլոր հնարավորությունների իրականացումը՝ աշխատանքում և մշակութային սովորություններում:

Երևան քաղաքի համալսարանների 1200 ուսանողների կենսակերպի բժշկական և սոցիալական տեսակետները դուրս բերելու նպատակով ավելի վաղ անցկացված հետազոտությունը հաստատեց, որ նրանց մեծ մասի մոտ ԱԿ համապատասխան դիրքորոշումները ձևավորված չեն և ֆիզիկական դաստիարակության պահանջները վերջիններս չեն կատարում²: Այդ ամենի պատճառները տարատեսակ են և, առաջին հերթին, դա ընդհանրապես առողջ կենսակերպի ու նրա առանձին բաղադրամասերի նշանակության մասին ուսանողների անբավարար տեղեկացվածությունն է ինչպես ներկայումս լավ ինքնազգացողություն ունենալու, այնպես էլ ապագայում իրենց կենսական ուղու հաջող իրականացման համար:

Այս նպատակով 2012-2013 ուսումնական տարում Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի (ՀՌՀ) կրթական ծրագրում ներմուծվեց «Վալեոլոգիա» առարկան, որը համալսարանի ֆիզիկական դաստիարակության և առողջ կենսակերպի ամբիոնի աշխատակիցների կողմից երկու կիսամյակի ընթացքում սեմինար պարապմունքների ձևով դասավանդվել է առաջին կուրսի բոլոր ուսանողների համար: Վալեոլոգիան համալիր, ամբողջացնող գիտություն է, որը հենվում է բժշկության, ֆիզիոլոգիայի, հիգիենայի, մանկավարժության, հոգեբանության և այլ գիտակարգերի վրա: Այն գիտություն է առողջության մասին, որն ուսումնասիրում է վերջինիս դրսևորումները, օրինաչափությունները, ձևավորման կառուցակարգերը, ամրապնդումն ու պահպանումը: Ներդրված առարկայի հիմնական խնդիրը կայանում էր աճող սերնդի շրջանում ռիսկային գործոնների նվազեցմանն

² St' u *Маркарян А. Г., Григорян А. Л.* Предмет «валеология» как средство оздоровления подрастающего поколения / Международная научно-практическая конференция научно-издательский центр "Социосфера CZ", Прага, 2013, с. 22-25.

ու հաղթահարմանը, առողջության պահպանմանն ու ամրապնդմանն ուղղված գործունեություն ձևավորելու մեջ: Ուսումնական ծրագրում ներառվեցին նպատակահարմար սննդակարգի, ճարպակալության կանխարգելման, սննդատեսակների պատրաստման անվտանգության, ֆիզիկական ակտիվության, անձնային և հասարակական հիգիենայի, ինչպես նաև ազատ ժամանակը տնօրինելու հիմունքներին նվիրված թեմաների կառույցահատվածներ: Քննարկվել են սթրեսային իրադրությունների հաղթահարմանը, բնական և սոցիալական պայմաններին մարդկանց հարմարմանը, վարքի վատ սովորություններից խուսափելու և հոգեմարմնական նորմալ առողջություն պահպանելու միջոցներին նվիրված թեմաներ: Տվյալ տարիքային խմբի համար հատկապես կարևորվում է մարդու վարքի և սեռական առողջության վերաբերյալ գիտելիքների ձեռքբերումը:

«Վալեոլոգիա» առարկայի դասավանդման որակն ու արդյունավետությունը գնահատելու համար համալսարանի ուսանողների շրջանում անցկացվել է սոցիոլոգիական հարցում: Ուսանողների մեկնաբանությունների և առաջարկությունների շարքում առավել հաճախ ընդգծվել են դասերի անցկացման վայրը փոփոխելու, դասավանդման պայմանները բարելավելու և պարապմունքների տևողությունը ավելացնելու առաջարկները: Առաջարկված բոլոր հարցերի կապակցությամբ ստացված ուսանողների կարծիքը, նրանց սեռից կախված՝ չի տարբերվել:

Փորձնական-փորձարարական աշխատանքի հաջորդ փուլը (2013-2014 ուս. տարի) նախատեսում էր ծրագրի մեջ ներմուծել ազգային շարժախաղերի գործնական պարապմունքներ: Այս կամ այն շարժախաղերն ընտրելիս և դրանց կիրառումը հիմնավորելիս առանձին-առանձին գնահատվել է յուրաքանչյուր խաղի գործառական դերն ու ձևավորող նշանակությունը: Տեսական վերլուծությունը բացահայտեց խաղերի տարբեր դասակարգումներ՝ ըստ դրանց որոշակի տարբերիչ նախանշանների: Ընդ որում, հաշվի ենք առել նաև սեռատարիքային տեսակետը, ելնելով ուսանողների հետաքրքրություններից և հասանելիության հանգամանքից: Մեր տեսակետից, այս խաղերի՝ իբրև զուգակցվող միջոցների ներմուծումն ուղղված է ինչպես երիտասարդության ֆիզիկական որակների կատարելագործմանը, այնպես էլ ազգային և անձնային նույնականության զարգացմանը:

Այսպես, օրինակ՝ Վ. Բոդյանը առանձնացրել է ազգային շարժախաղերի վեց հիմնական խմբեր. շրջանաձև համակարգով կատարվող շարժողական գործողություններով խաղեր, արգելքների հաղթահարմամբ և տարբեր հեղթափոխերով խաղեր, գնդակով և առարկաներով խաղեր, խառը և ռազմական-կիրառական խաղեր: Ֆիզիկական դաստիարակության ուսումնական ծրագրում ազգային շարժախաղերի տարբեր ներմուծելուց հետո անցկացվել է ուսանողների հարցում,

որի ընթացքում գնահատվել է այդ լրացումների, հավելումների ընկալումը և դրանց ազդեցության հոգեբանամանկավարժական առանձնահատկությունները: Պատասխանների աստիճանակարգումը հնարավորություն ընձեռեց դուրս բերել մի շարք օրինաչափություններ, և մասնավորաբար, առաջին հերթին, ազգային խաղերի դրական հուզական երանգը, երկրորդ հերթին՝ շարժողական գործողությունների տարատեսակությունը և երրորդ հերթին՝ նմանատիպ միջոցառումներին մասնակցելու ճանաչողական բաղադրիչը: Հետևաբար, կարելի է եզրահանգել, որ բուհական կրթության համակարգում ֆիզիկական դաստիարակության ազգային ձևերի զուգակցումը ավանդականների հետ ունի բազմագործառական բնույթ և, մասնավորապես, կարող է նպաստել՝ երիտասարդ տղաների ու աղջիկների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բարելավմանը, ազգային մշակութային առանձնահատկությունների հիման վրա ֆիզիկական դաստիարակության ժամանակակից համակարգի հումանիզացիային, սոցիալապես կարևոր արժեքների ներդրմանը և ազգային ավանդույթների պահպանմանը:

Որոշակի ծավալի գիտական սկզբնաղբյուրների (Ֆ. Գ. Ղազարյան, Ռ. Տ. Մելիքսեթյան, Ա. Ա. Գրիգորյան, Н. Н. Чесноков, А. Б. Лагутин, П. Ф. Лесгафт, В. К. Бальсевич, П. А. Виноградов, В. И. Лях, С. Г. Сейранов և ուր.) ուսումնասիրման և ընդհանրացման հիմքի վրա հնարավորություն է ընձեռվում արտահայտելու մի շարք նկատառումներ: Առաջին՝ ֆիզիկական կատարելագործման ընթացքում պահանջմունքի ձևավորման գործընթացի վրա խոշոր ազդեցություն է թողնում կենսաբանական և սոցիալական պահանջմունքների միջև մարդու կողմից տարվող պայքարը. լինել օգտակար ընտանիքին, հասարակությանը և այլն: Երկրորդ՝ գոյություն ունեն մի խումբ պահանջմունքներ, որոնք, ինքնին, այս կամ այն չափով բավարարվում են ֆիզկուլտուրային պարապմունքների ընթացքում կոնկրետ ուսումնական հաստատություններում կամ ինքնուրույն մարզվելիս: Ակնհայտ է, որ, որքան ուժեղ են զարգացած այդ պահանջմունքները, այնքան խորը և կայուն են ֆիզկուլտուրային-մարզական պարապմունքների պահանջմունքները: Երրորդ՝ պարզվում է, որ շարժողական ակտիվության անբավարարության զգացումը սերտորեն կապված է անձի մասնագիտական գործունեության բնույթի հետ: Եվ, վերջապես, չորրորդ՝ քաղաքացիների պահանջմունքների և հետաքրքրությունների դրսևորման նախադրյալների հիմնական դրդապատճառները ոչ բավարար տեսական գիտելիքներն են, որոնք որ պետք է լրացվեն: Այդ իմաստով էլ սպորտի տարբեր ձևերին և ֆիզիկական վարժություններին ներգրավելու հիմնական՝ տեխնիկայի ուսուցման, շարժողական պատրաստականության բարելավման, անձի ձևավորման և այլ խնդիրների հետ մեկտեղ պետք է նաև կարևորել այդ բնագավառի գիտելիքների համակարգի յուրացումը:

Վերակառուցվող զարգացման արդի փուլում Հայաստանի հանրապետությունը վերապրում է շատ կարևոր, պատասխանատու մի շրջան: Առաջիկայում նախանշվում են շատ բարդ ու կարևոր խնդիրների լուծումներ: Այդ խնդիրների թվին են դասվում նաև երկրի բնակիչների առողջության ամրապնդումը, նրանց կյանքի տևողության երկարացումը, ակտիվ շարժողական գործունեության մեջ ներգրավումը և, իհարկե, հանրապետության բնակչության տարբեր խավերի՝ ֆիզկուլտուրային-մարզական գրագիտության և կրթվածության մակարդակի բարձրացումը: Վերջինիս համատեքստում հասկանում ենք մարդու կուլտուրայի այնպիսի տարրեր, որոնք ներառում են որոշակի շարժողական կարողություններ ու հմտություններ և նրանց հետ կապված՝ գիտելիքներ, հետաքրքրություններ, պահանջումներ, էական նշանակություն ունեցող, արժեքավոր կողմնորոշումներ, վարքի կանոններ և նորմեր: Անհրաժեշտ է, որ մեր անկախ հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի կարողանա մանկուց խնամքով վերաբերվել իր առողջությանը, ֆիզիկական զարգացմանը, շարժողական պատրաստվածությանը: Իսկ դրա համար, բնականաբար, պահանջվում են գիտելիքներ յուրաքանչյուր անձի կողմից՝ սեփական օրգանիզմի վիճակին հետևելու, տիրապետելու առումով: Այդ բարդ, գործնական խնդրի արդյունավետ լուծման համար բավարար չեն սոսկ ներըմբռնողական պատկերացումներն ու առօրեական, սովորական գիտելիքները: Այստեղ անհրաժեշտ է ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառի՝ հավաստի, գիտականորեն հիմնավորված գիտելիքների համակարգ: Նման գիտելիքներ հնարավոր է ձեռք բերել միայն հատուկ, նպատակաուղղված մանկավարժական ներգործության հիմքի վրա, որը, իր հերթին, կնպաստի հատկապես սովորող երիտասարդության ֆիզկուլտուրային-մարզական գրագիտության և կրթվածության մակարդակի բարձրացմանը: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ մեր երկրում այդ ուղղությամբ, մինչև այժմ, փոքրիշատե բացակայում են կարևոր, հիմնարար հետազոտությունները: Այսպիսով, արդի պայմաններում, մեր հանրապետությունում հասունացել է իրավիճակը, երբ անհրաժեշտ է ձեռնարկել արմատական միջոցառումներ՝ որակապես բարձրացնելու բնակչության գիտատնտեսական մակարդակը, բարելավելու առողջական վիճակը, ձևավորելու նոր, արժեքավոր կողմնորոշիչներ, հայրենասիրություն և քաղաքացիական բարձր մակարդակ:

Աշխատանքի երրորդ գլուխը կրում է «**Ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի արդիականացման ռազմավարություն**» խորագիրը և բաղկացած է երեք ենթագլխից: Սույն գլխի առաջին՝ «**Ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կազմակերպման և կառավարման մոտեցումների վերլուծություն**» անվանումով ենթագլխում դիտարկված են տարբեր հեղինակների կողմից առաջարկվող ՖԴ կառավարման մոդելների ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

ները: Կատարված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Ֆիզիկական դաստիարակության կառավարման համակարգային ցանցի կառուցումը ենթադրում է մի կողմից կառավարման նոր մոտեցումների, նորարարական լուծումների հաշվառում, մյուս կողմից՝ ուսանողակենտրոն կրթություն, մասնավորապես ֆիզիկական դաստիարակության գրագետ կազմակերպված գործընթաց, ինչպես նաև ֆիզիկական դաստիարակության ազգային յուրահատկությունների վրա հիմնված կրթական բարեփոխում՝ Բոլոնյան գործընթացի համատեքստում: Միաժամանակ, պետք է ճիշտ մոտեցում ցուցաբերել բուհերի ինքնուրույնության և ինքնավարության հարցերին՝ պահպանել միջազգային միտումների հետ ամբողջացման հիմնախնդիրը, համագործակցել ՀՀ բուհերի, խնդրին քաջատեղյակ և շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների ու ֆեդերացիաների հետ, կարևորել կամավորական շարժումը սպորտում և ֆիզիկական ակտիվությունում, ապահովել ազգային ակունքների վերածնունդը, չանտեսել արժեքային կողմնորոշումների և ավանդույթների փոխակերպումները (սպառողական հասարակություն), որոնք պայմանավորված են կոնկրետ բուհի մատուցած ծառայությունների մատչելիությամբ:

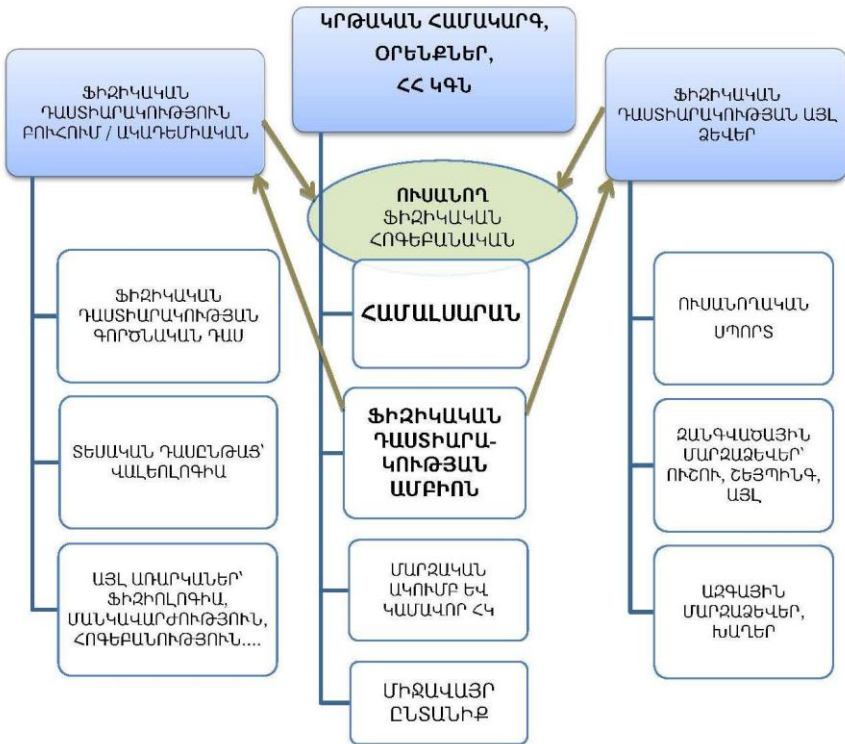
Ինչպես պարզ դարձավ համացանցում առկա նյութերի վերլուծությունից՝ ՀՀ-ում գործող ԲՈՒՀ-երի ցանկը կարելի է տարանջատել երկու խմբի՝ Երևանում և մայրաքաղաքից դուրս գտնվող քաղաքներում գրանցված համալսարաններ և ինստիտուտներ: Երևանում գործունեություն ծավալող բուհերի ցանկը ներառում է 21-ը: Այսպիսով տեսանելի դարձավ ֆիզիկական դաստիարակության և ֆիզիկական ակտիվության մասին ուսանողների իրազեկվածության և բուհերի կողմից առաջարկվող ծառայություններից նրանց օգտվելու հնարավորության համապատկերը, որը ուղղակիորեն անդրադառնում է անձի ֆիզիկական ակտիվության այս կամ այն ձևում ներգրավված լինելու դրդապատճառների վրա:

Ուսանողների առողջության և առողջ կենսակերպի ձևավորման մոդելները մշակելուց առաջ ուսումնասիրվել է «Բարձրագույն կրթության մասին» ՀՀ օրենքը, ՀՀ Բոլոնյան հռչակագրին միանալու հիմնական դրույթները, ինչպես նաև ուսումնասիրվող խնդրին վերաբերող «Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի մասին» ՀՀ օրենքը, «Մանկապատանեկան սպորտի մասին» ՀՀ օրենքը և ՀՀ նախագահի և ՀՀ կառավարության որոշումներն ու կարգադրագրերը:

Մեր կարծիքով կառավարման մեջ հարկավոր է կիրառել լոգիստիկական (համակարգային) մոտեցման որոշ տարրեր: Տ. Վ. Ալեքսևսկայան (2005) առաջարկում է լոգիստիկա հասկացության մի քանի տասնյակ բնորոշումներ ինչպես տնտեսական գործունեության, այնպես էլ գիտական կառավարման այլ ճյուղերի համար: Լոգիստիկայի առավել լայն մեկնաբանության ներքո հեղինակը հասկանում է տնտեսական համակարգերում գոյություն ունեցող բոլոր տեսակի հոսանքների (նյութական, մարդկային, էներգետիկ, ֆինանսական և այլն) կառա-

վարումը: Տանկացած օբյեկտի կառավարումը ենթադրում է նախ որոշման ընդունում, ապա դրա իրականացում: Մեր խնդիրներին համապատասխանողն ու առավել գրավիչն այն է, որ լոգիստիկական մոտեցումը թույլ է տալիս ծրագրել, վերահսկել և կառավարել գործընթացները, ինչը որոշ չափով վերաբերում է նաև սպորտի և ֆիզիկական դաստիարակության կառավարման գործընթացին, իսկ տվյալ դեպքում՝ դրա իրականացմանը կրթական միջավայրում:

Տարբեր մոտեցումներում ներկայացված ցանցում ներդրված լոգիստիկական կապերի տրամաբանությունը հանդիսացավ ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կառավարման մեր կողմից առաջարկվող մոդելի մշակման հիմքերից մեկը: Այսպիսով, փոխարինելով որոշ բաղադրիչների անվանումները և կապերի ուղղությունները կառուցվեց համակարգային մոդել, որում միավորվեցին գործընթացների ծառի և ցանցի հատկանիշներն ու կապերը (նկար 1):

Նկար 1. Ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման և կառավարման լոգիստիկական արդյունավետ կապերի վրա հիմնված համալիր բազմագործառական համակարգ

Ինչպես երևում է նկ. 1-ից՝ մշակված համակարգային մոդելը ներառում է արտաքին և ներքին ներդաշնակ բազմագործառական կապեր: Ներկայացված հիերարխիկ համակարգի կենտրոնում գտնվում է ուսանողի անձն իր ֆիզիկական և հոգեբանական առանձնահատկություններով, որոնց համապատասխանությամբ էլ հենց կառուցվում ու իրականացվում է ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացը: Լոգիստիկական ցանցի յուրաքանչյուր բաղադրիչի գործառույթի արդյունավետությունը կապված է մոդելում նշված կոնկրետ բաղադրիչի հետ: Այսպես, օրինակ, համալսարանի գործառույթներից մեկը՝ ուսանողի ֆիզիկական և հոգեբանական ներդաշնակ զարգացման ապահովումն է, որն անմիջական կապ ունի բուհի ֆիզիկական դաստիարակության հետ, իսկ վերջինս, իր հերթին, կապված է ֆիզիկական դաստիարակության նպատակահարմար ձևերի հետ, որոնց ներդրման համար անմիջական պատասխանատվություն է կրում տվյալ համալսարանի ֆիզիկական դաստիարակության ամբիոնը:

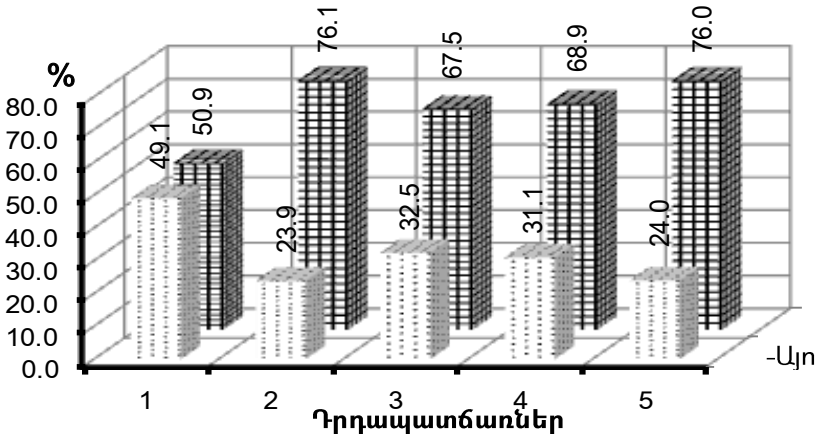
Ենթադրվում է, որ ֆիզիկական կուլտուրայի և մարզական ակտիվության արժեքների նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորումը և այդ գործընթացում ներգրավվածության աստիճանը պայմանավորված է կառավարման ուղղորդված բազմագործառական համակարգով, որը հիմնված է ներքին և արտաքին համաչափ կապերի (լոգիստիկական) վրա և գործում է բուհի ինքնավարության համատեքստում: Ժամանակակից բուհի ֆիզկուլտուրային կրթության և դաստիարակության կազմակերպման և կառավարման համարժեք կապերի վրա հիմնված առաջարկվող գիտամանկավարժական համակարգը հանդիսանում է նորագույն կերտվածքի մասնագետների պատրաստությանն օժանդակող, տարբեր բնագավառներում մասնագիտական գործունեությանը պատրաստ ուսանողի անձի ֆիզիկական կուլտուրայի ձևավորման միջոց:

Աշխատանքի երրորդ գլխի **երկրորդ՝ «Ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով զբաղվելուն խոչընդոտող գործոնների փորձարարական հետազոտություն»** անվանումով **ենթազուվիչը** նվիրված է ֆիզիկական ակտիվության հանդեպ ուսանողների վերաբերմունքի բացահայտմանը: Այս փուլի ուսումնասիրությունների միջոցով ակնկալվում էր ճշտել ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի նկատմամբ ուսանողների վերաբերմունքն ու նախընտրությունները, նրանցով զբաղվելու պատճառարժեքային նախապայմանները: Ենթադրվում էր, որ հարցի պարզաբանումը կօժանդակի ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների կատարելագործմանը: Հետազոտական նպատակն էր՝ նպաստել բուհերի ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կատարելագործմանը:

Ուսումնասիրություններին մասնակցել են ք. Երևանի տարբեր բուհերի՝ ԵՊՃՀ-ի, ԵՊՀ-ի, ՌԱՀ-ի, բակալավրիատի և մագիստրատուրայի 342 ուսանողներ:

Հարցման արդյունքների վերլուծության միջոցով փորձել ենք պարզաբանել ուսանողների ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խոչընդոտող դրդապատճառների կշիռը, և նրանց առանձնահատկությունները տարիքային զարգացման տարբեր փուլերում:

Նկար 2-ում ներկայացված են ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խանգարող դրդապատճառների կշիռն ընդհանուր կառուցվածքում:

Պայմանական նշաններ.

Հարցման պատասխաններ. :- Այո + Ոչ

Դրդապատճառներ.

- 1 - Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքն ու նրան հատկացվելիք ժամանակը,
- 2 - Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտային միջոցառումների ինքնուրույն կազմակերպման մասին անբավարար տեղեկատվությունն ու գիտելիքները
- 3 - Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խոչընդոտող մարզման պայմանները,
- 4 - Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խոչընդոտող անհրաժեշտ սպորտային պատկանելիք ներքի ձեռքբերման ու մատուցվող ծառայությունների անմատչելի գները,
- 5 - Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության վրա ազդող սպորտային

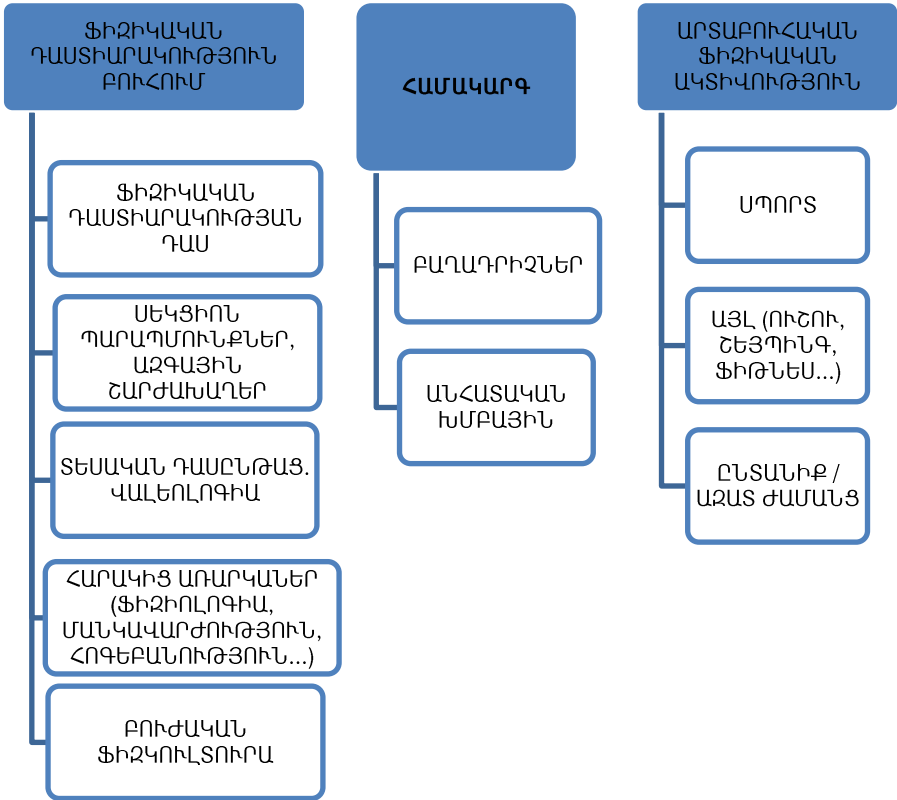
Նկար 2. Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խանգարող դրդապատճառների հարաբերակցությունը

Անդրադառնալով տարբեր բուհերի ուսանողների Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանն օժանդակող և խոչընդոտող դրդապատճառների համեմատական վերլուծությանը, անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ ժամանակակից բուհերի ֆիզիկական կուլտուրայի դասընթացները, իրենց ծրագրային բովանդակությամբ, ի սկզբանե ուղղված են եղել ոչ միայն անձի ֆիզիկական զարգացման խնդիրների լուծմանը, այլև՝ սովորեցնելու ուսանողներին այն տեխնոլոգիաների տիրապետմանը, որոնք կապահովեն անհատի՝ մտավոր, հոգևոր և ֆիզիկական ներդաշնակ զարգացումն ու կատարելագործումը: Սակայն ընդգծված նպատակներն այսօր դեռևս շարունակում են կրել դեկլարատիվ բնույթ: Հարցի գործնական լուծումն՝ այդ առումով, յուրաքանչյուր բուհում իրականացվում է յուրովի, ինչը որոշակի կերպով ազդում է ուսանողների ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով զբաղվելու շարժառիթների վրա: Այստեղ շատ ենք կարևորում նպաստող գործոնների կիրառումը և խոչընդոտող գործոնների շտկումը: Նման մոտեցումները, մեր կարծիքով, կօժանդակեն ֆիզիկական դաստիարակության նոր՝ ավելի կատարյալ, եղանակների մշակմանը:

Այնուհետև, ըստ ՀՀ բուհերի, քննարվում են ուսանողների ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության հետ կապված հետևյալ գործոնները.

- ուսանողների ֆիզիկական և սպորտային ակտիվությանը խոչընդոտող դրդապատճառները,
- ուսանողների սպորտային և ֆիզիկական ակտիվությանը խոչընդոտող պատճառները,
- ֆիզիկական և սպորտային նկատմամբ վերաբերմունքի ու դրան հատկացվելիք ժամանակի դրդապատճառները,
- սպորտային միջոցառումների կազմակերպման մասին տեղեկատվության և գիտելիքների դրդապատճառները,
- Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի տարբեր խմբակների ընտրության ու մարզման պայմանների առկայության դրդապատճառները,
- Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության դրսևորմանը անհրաժեշտ սպորտային պատկանելիքների և մատուցվող ծառայությունների հետ կապված դրդապատճառները,
- Ֆիզիկական և սպորտային ակտիվության վրա ազդող ավանդույթների ու աշխատանքի կազմակերպման դրվածքի դրդապատճառները:

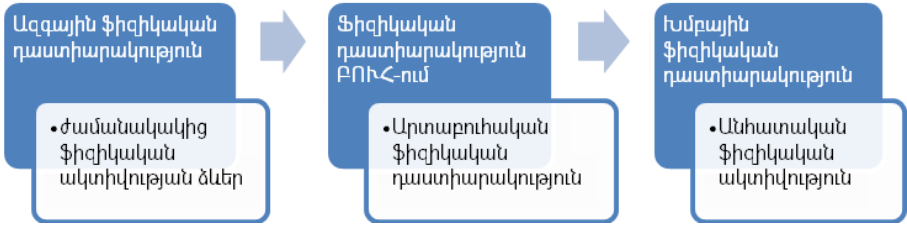
Թվարկված գործոններին առնչվող փորձարարական տվյալների ամփոփումը և տեսական վերլուծությունը նպաստեցին ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի ժամանակակից մեթոդաբանական մոտեցման հիմնավորմանը և դրա կառուցման հայեցակարգի հստակեցմանը (նկ. 3):

Նկար 3. Ուսանողի ֆինանսական դաստիարակության համակարգի ժամանակակից մեթոդաբանական մոտեցման տեսլականը

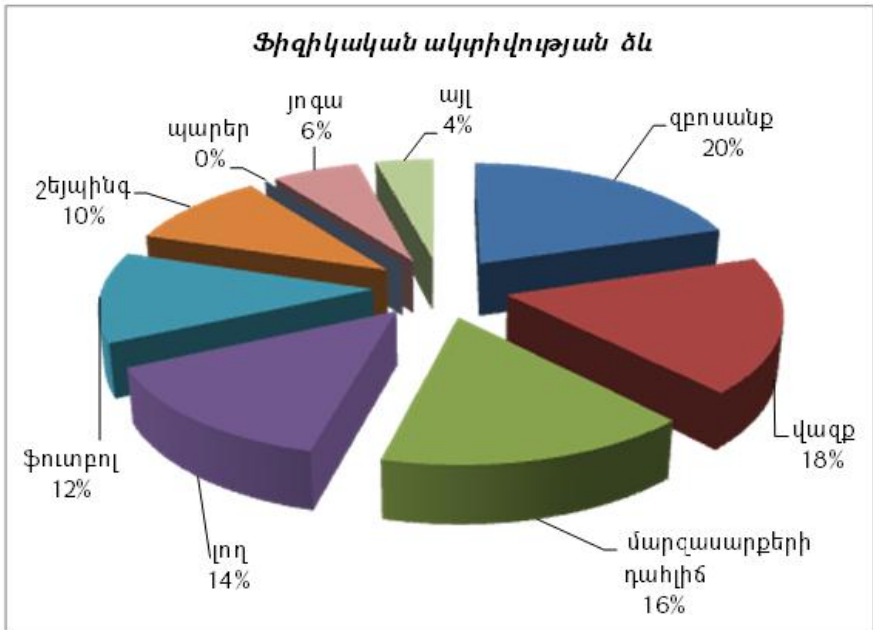
Ընդհանրացնելով մեր կողմից դիտարկված մեթոդական մոտեցումներն ու սկզբունքները մենք ձևավորեցինք ուսանողի ֆինանսական դաստիարակության համակարգի կառուցման ուղիվազիժը (նկ. 4):

Այսպիսով, ամփոփելով բերված փաստարկները, կարող ենք վկայել, որ ֆինանսական դաստիարակության գործընթացում առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել ուսանողության համապատասխան դրոպապատճառային ոլորտի և ինքնագիտակցության ձևավորման վրա, ինչը կնպաստի բացահայտված խոչընդոտների հաղթահարմանը:

Նկար 4. Ուսանողի ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի կառուցման ուրվագիծը

Նկար 4-ում բերված հայեցակարգը գործնականում պատկերացնելու համար ամփոփվեցին հետազոտության նախորդ փուլերում՝ ՀՌՀ, ԵՊՀ և ՀԱԱՀ 2012-2015 ու. տարիների 1-4-րդ կուրսերի ուսանողների հետ (n = 520) անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների և կոնտենտ վերլուծության արդյունքները: Դրանց ամփոփումը թույլ է տալիս պատկերավոր ներկայացնել այսօր բուհերի ուսանողների շրջանում տարածված ֆիզիկական ակտիվության ձևերի հարաբերակցությունը, որը ներկայացված է նկ. 5-ում:

Նկար 5. Ֆիզիկական ակտիվության ձևերի հարաբերակցությունը

Վերլուծելով նկար 5-ում բերված ֆիզիկական ակտիվության ձևերի տոկոսային ցուցանիշների հարաբերակցությունը, ինչպես նաև առողջության հանդեպ դրական վերաբերմունք ձևավորելու գործոնները՝ կարող ենք եզրահանգել, որ ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման գործընթացը և առողջ կենսակերպը պայմանավորված են այնպիսի օբյեկտիվ գործոններով, ինչպիսիք են տնտեսական, սոցիալական, կենցաղային և ուսումնական պայմանները, ազատ ժամանակի առկայությունը, որոնք անդրադառնում են ֆիզիկական ակտիվության հանդեպ վերաբերմունքի վրա: Ուսանողների առողջության հանդեպ դրական վերաբերմունքի ձևավորումը կախված է ուսուցանվող առարկաների և ուղղորդված գործնական ու տեսական դասերի բովանդակությունից, ինչպես նաև ծնողների, դասախոսների, ՀԼՄ-ների և, ընդհանուր առմամբ, ողջ (առողջ) հասարակության ներգործությունից:

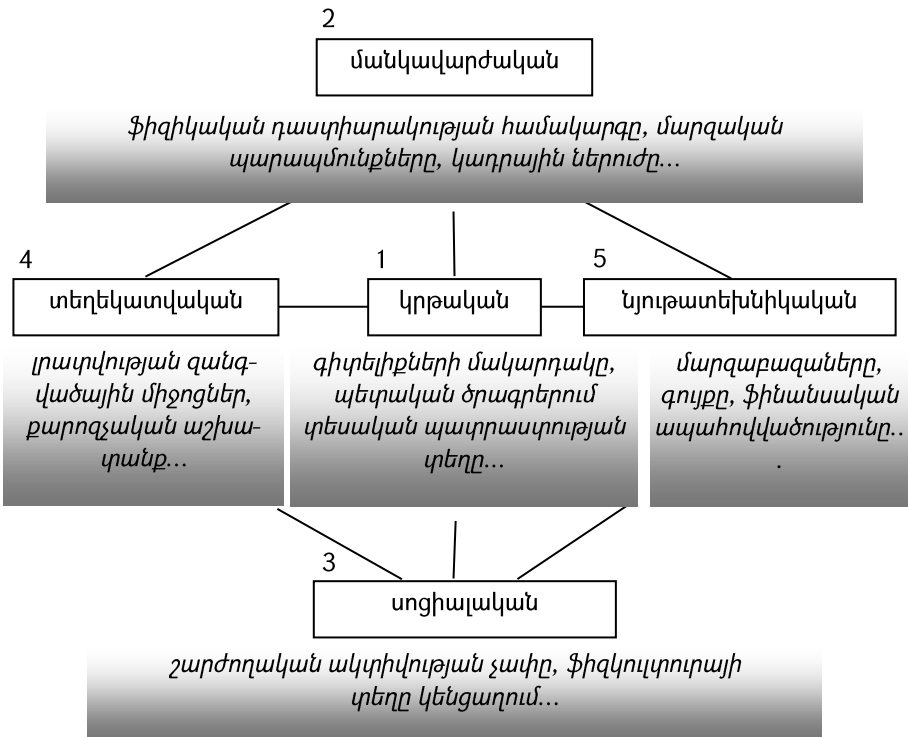
Ատենախոսության երրորդ գլխի **վերջին՝ «Սովորողների ֆիզիկական կրթվածության ձևավորման փորձարարական գնահատման հետազոտություն»** խորագրով **ենթագլխում** ներկայացված հետազոտության սկզբնական փուլը միտված էր ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի նկատմամբ ազգաբնակչության վերաբերմունքի ուղղվածության բացահայտմանը: Հարցվողների պատասխանները խմբավորվել են հատկանիշի մեծությանը համապատասխան, տրված ամբողջության մեջ՝ նրա կարևորության չափով, հավանականությամբ, ամեն մի առանձին հարցի ընկալման աստիճանով: Հարցմանը մասնակցել են 21-68 տարեկան, արական և իգական սեռի՝ տարբեր մասնագիտություն ունեցող անձինք (248 մարդ), ինչպես նաև ընդհանուր թվով՝ 20 փորձագետ (10 և ավելի տարի աշխատանքային փորձ ունեցող ֆիզիկական կուլտուրայի ուսուցիչներ և բուհերի ֆիզիկական դաստիարակության դասախոսներ):

Բնակչության հարցման արդյունքները ցույց տվեցին, որ այսօր աշխատանքային և ուսումնական կոլեկտիվներում բավարար ուշադրություն չի դարձվում ֆիզկուլտուրային-մարզական միջոցառումների կազմակերպմանն ու անցկացմանը, անձի կուլտուրական գործունեության այդ ձևերի տարածմանը: Ամբողջ տարվա ընթացքում կոլեկտիվներում, որոնցում աշխատում կամ սովորում են հարցվողները, 76-90 % դեպքերում չեն անցկացվել իրազեկման և քարոզչական աշխատանքներ:

Ամբողջությամբ վերցրած՝ կարելի է նշել, որ մեր կողմից հարցվող համակազմի համարյա կեսը (49.2 %) կամ չունի, կամ ունի մակերեսային գիտելիքներ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում, իսկ նրանց գերակշռող մասը խոստովանում է, որ նման գիտելիքներն անհրաժեշտ են յուրաքանչյուրի համար:

Միջառարկայական կապերը նախապես պետք է կրեն երկկողմանի բնույթ՝ ֆիզկուլտուրային-կենսաբանական առարկաներ, ֆիզիկական կուլտուրա-ֆիզիկա, կենսաբանություն-ֆիզիկա, այնուհետև՝ նաև բազմակողմանի՝ ֆիզիկական կուլտուրա-կենսաբանություն-ֆիզիկա:

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա հնարավորություն է ընձեռվել առաջին անգամ որոշել այն գործոնները, որոնք բնութագրում են Հայաստանի ազգաբնակչության տարբեր շերտերի վերաբերմունքը ֆիզկուլտուրային-մարզական գործունեության հանդեպ (նկ. 6):

Նկար 6. Ազգաբնակչության ֆիզկուլտուրային-մարզական գիտելիքների և գործունեության նկատմամբ վերաբերմունքը պայմանավորող գործոնները

Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում դարոցականների գիտելիքների առարկայական ձևավորման գլխավոր պայմաններ են համարվում առաջատար մանկավարժական մոտեցումներով գործունեության խթանումն ու

հիմնավորումը (պատճառաբանումը)՝ սոցիալ-տեղեկատվական և քարոզչական աշխատանքի, միջառարկայական կապերի համակարգի օգտագործումը, ճանաչողական բնույթի հատուկ ուղեցույցների և ինքնուրույն ու տնային հանձնարարությունների մշակված համակարգի տարածումը:

Հիմնավորվել են Հայաստանի ազգաբնակչության կրթվածության բարելավման նոր մոտեցումներ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում, որը և վերածվել է սոցիալական նոր երևույթի: Սպորտային մանկավարժության մեջ նորովի մոտեցում է տեսական պատրաստության ուժեղացումը՝ սկսած հանրակրթական դպրոցից, վերջացրած չափահաս բնակչությանը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ուսանողի ֆիզիկական ակտիվության և դաստիարակության գործընթացները պահանջում են գիտականորեն հիմնավորված կազմակերպում և կառավարման համապատասխան համակարգ, որը բխում է մանկավարժության տեսության և պատմության, ինչպես նաև հարակից գիտությունների հայեցակարգերից: Ուսանողների ֆիզիկական զարգացման և առողջ կենսակերպի գործընթացների կատարելագործումը պայմանավորված է այնպիսի օբյեկտիվ գործոններով, ինչպիսիք են տնտեսական, սոցիալական, կենցաղային և ուսումնական պայմանները, ազատ ժամանակի առկայությունը և ֆիզիկական ակտիվության նկատմամբ դրական վերաբերմունքը: Ուսանողների առողջության նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորումը պայմանավորված է ուսուցանվող առարկաների և ուղղորդված գործնական ու տեսական դասերի բովանդակությամբ, ինչպես նաև դասախոսների ու ծնողների անձնական ներգործությամբ և սոցիալական միջավայրով:

2. Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության աշխատանքի առավել հեռանկարային ձևերը, ֆիզիկական առողջության բարձր մակարդակի ձևավորումն ընդհանրապես սովորողների բոլոր խմբերի հետ տարվող անհատականացված աշխատանքն է, որը կատարվում է որակյալ մանկավարժական կադրերի կողմից և ապահովվում համապատասխան մշտական բժշկական սպասարկմամբ, ինչպես նաև ժամանակակից բարձրորակ մարզական սարքավորումներով հագեցվածությամբ: Դիտարկված խնդիրների լուծման մեկ այլ կարևոր բաղադրիչ է ֆիզիկական կուլտուրայի ինստիտուտներում դասավանդող կադրերի պատրաստությունն ու վերապատրաստությունը՝ ուղղված ինչպես վալետլոգիայի, այնպես էլ ֆիզիկական կուլտուրայի ազգային ձևերի բնագավառի գիտելիքների որակին, որը թույլ կտա ժամանակակից միտումներին

և իրական պայմաններին համապատասխան կատարելագործել աշխատանքի մեթոդները:

3. Առողջագիտություն (վալետոլոգիա) գիտակարգի ուսումնական դասընթացը վարելիս կարող է օգտագործվել վերջինիս ներդրման՝ ֆիզիկական դաստիարակության գործնական պարապմունքների հետ համակցված, ժամանակակից նորարարական տեխնոլոգիան: Ընդհանուր առմամբ ծրագիրը պետք է կողմնորոշված լինի ուսանողների առողջական վիճակին, և տեսության և պրակտիկայի արդյունավետ զուգակցմամբ ապահովի դրա կառուցման առավել անհատականացված մոտեցում: Փորձարկված ուսումնական ծրագիրը բովանդակում է նպատակահարմար սննդակարգի, ճարպակալության կանխարգելման, բացասական սովորություններից զերծ պահելու միջոցների, սննդատեսակների պատրաստման անվտանգության, ֆիզիկական ակտիվության, անձնային և հասարակական հիգիենայի, ինչպես նաև ազատ ժամանակը տնօրինելու հիմունքներին նվիրված կառուցահատվածներ:

4. Ֆիզիկական դաստիարակության կազմակերպման ձևերի զարգացման և անցյալի պատմական ժառանգության համարժեք վերծանումն ու վերաիմաստավորումը վկայում է, որ բուհական կրթության համակարգում ֆիզիկական դաստիարակության ազգային ձևերի (ազգային շարժախաղեր և գնդակով խաղեր, կոխ) զուգակցումը ավանդականների հետ (ֆուտբոլ, բասկետբոլ, վոլեյբոլ, լող, թենիս և դասական շարժախաղեր) ունի բազմագործառական բնույթ և, մասնավորապես, կարող է նպաստել երիտասարդ տղաների ու աղջիկների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի բարելավմանը, ազգային մշակութային առանձնահատկությունների հիման վրա ֆիզիկական դաստիարակության ժամանակակից համակարգի հումանիզացիային, սոցիալապես կարևոր արժեքների ներդրմանը և ազգային ավանդույթների պահպանմանը:

5. Ազգային խաղերը, մասնավորապես շարժախաղերը արժեքավոր են ինչպես մանկավարժական, այնպես էլ հոգեբանական տեսակետից, քանզի դրականորեն են ազդում ազգային ինքնագիտակցության, ինքնագնահատականի, ճանաչողական, հուզական և հաղորդակցական ոլորտների վրա, հետևաբար նպաստում են նաև ուսանողի անձի ազգային նույնականության ձևավորմանը: ՀՌՀ օրինակով մշակված ծրագիրը տարբերվում է այլ բուհերում իրականացվող նմանատիպ ուսումնական առարկաներից երեք հիմնական բաղադրիչներով, որոնցից կարևորում ենք հատկապես շարունակականությունը, որն ապահովում է բակալավրիատի բոլոր կուրսերի ուսանողների և մագիստրոսների կամընտրական ներգրավվումը:

6. Երիտասարդների ներգրավումը ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտային միջոցառումների գործընթացներում էականորեն կապված է առողջության պատկերացումների և դրա հանդեպ վերաբերմունքի ձևավորման հետ, հետևաբար հենց ուսումնական հաստատություններն են այն առանցքային հենքը, որի վրա պետք է իրականացնել ֆիզկուլտուրային մարզական պարապմունքներին կանոնավոր ձևով ներգրավելու քաղաքականություն, ձևավորել հատուկ գիտելիքներ՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում: Բուհերի մարզական առօրյան ավելի հազեցնելու, առողջ ապրելակերպի մասին թիրախային տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով հարկավոր է ամրապնդել հանրապետական ուսանողական ֆեդերացիայում բուհերի մարզական գործընթացը ներկայացնող ուսանողական խորհուրդների միջև կապը, ինչպես նաև ավելացնել մարզական միջոցառումների և մարզական խմբակների քանակը:

7. ՀՀ բուհերի բարձր կուրսի ուսանողների՝ որպես կամավորների ներգրավման հնարավորությունը կարող է դրական հետևանքներ ունենալ, քանի որ բուհերի մեծամասնությունում «ֆիզիկական կուլտուրա» առարկան հանդիսանում է պարտադիր միայն առաջին և երկրորդ կուրսերում, իսկ բակալավրիատի բարձր կուրսերում և մագիստրատուրայում ուսանողներն ընդհանրապես չեն ընդգրկվում այդ պարապմունքներին:

8. Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության բնագավառում ստեղծված խնդիրներից մեկը բուհերում կիրառվող ավանդական մոտեցումն է, որը թույլ չի տալիս իրականացնել վերահսկողության հիմնական մանկավարժական գործառույթները, և հոգեբանական տեսակետից ուսանողներին չի մոտիվացնում ու չի մղում համակարգված ֆիզիկական ակտիվության և առողջ կենսակերպի:

9. Ֆիզիկական դաստիարակության համակարգի արդյունավետությունն ապահովելու համար առաջարկվում է նոր մոդել, որը ներառում է համաչափ լոգիստիկական կապեր՝ ազգային և մշակութային ավանդույթների, սերունդների, մակրոմիջավայրի հաստատությունների, միկրոմիջավայրի գերատեսչությունների, ֆիզիկական զբաղվածության պարտադիր ու կամավոր ձևերի, տեսական և գործնական դասընթացների միջև:

Աշխատանքը եզրափակում է «Առաջարկություններ և հանձնարարականներ» խորագրով բաժինը, որտեղ ներկայացված են բազմափուլ հետազոտության արդյունքների վերլուծության և ստացված եզրակացությունների հիման վրա ձևակերպված գործնական առաջարկներ, որոնք ներառում են՝ կառավարման և կազմակերպչական, իրազակման, ուսումնական գործընթացների կազմակերպման և գիտական հիմնավորման բաժինները:

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունն ու կարևորագույն արդյունքներն արտացոլված են հեղինակի հրատարակած հետևյալ հրապարակումներում

1. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ուսանողական սպորտի և ֆիզիկական դաստիարակության զարգացման պատմական ու արդի նախադրյալները (մենագրություն), Եր.: ՀՌՀ հրատ., 2015, 206 էջ:
2. **Григорян А. Л.** Показатели физкультурной грамотности населения Армении, «Մանկավարժական միտք», 2002, № 2-3, էջ՝ 159-164:
3. **Григорян А. Л., Маргарян А. Г.** Предмет "Валеология" как средство оздоровления подрастающего поколения. Международная научно-практическая конференция. Прага, Научно-издательский центр "Социосфера CZ", 25-26 сентябрь, 2013, с. 22-25.
4. **Григорян А. Л.** Организация физического воспитания студентов с сочетанием теоретических форм занятий. 11-ая Международная научно-практическая конференция, Минск, РИВШ, 30 октября, 2013, с. 225-257.
5. **Grigoryan A. L.** Motives for Young People to Partisipate in Physical Education and Sports Traning. Asian Journal of Education and e-Learning (ISSN:2321-2454), (www.ajouronline.com), 03, June, 2014, p. 230-233.
6. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման առանձնահատկությունները: Ուսումնական ձեռնարկ, Եր.: ՀՌՀ հրատ., 2014, 53 էջ:
7. **Григорян А. Л.** Национальные подвижные игры в структуре этнокультурного воспитания студенческой молодежи. The II international scientific conference, Prague, september 28-29, 2014, p. 80-85.
8. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ազգային շարժախաղերի տեղը երիտասարդների ուսումնադաստիարակչական գործընթացում: «Կրթության և գիտության զարգացման արդի հիմնախնդիրները» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Եր., 2014, էջ՝ 285-291:
9. **Григорян А. Л.** Сравнение научных подходов к правлению процессом физического воспитания в вузе. «Высшая школа: опыт, проблемы, перспективы» VIII международная научно-практическая коференция. М.: РУДН, 15-16 апреля, 2015, с. 888-892.
10. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ուսանողների ֆիզիկական դաստիարակության դասերի նկատմամբ վերաբերմունքի ձևավորման առանձնահատկությունները: Տարեկան գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու, Եր.: ՀՌՀ հրատ., 2015, էջ 81-89:

11. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ֆիզիկական դաստիարակության և սպորտային մարզումների գործընթացներում երիտասարդների ներգրավվածության առանձնահատկությունները: Մանկավարժություն, գիտամեթոդական ամսագիր, № 1, Եր., 2015, էջ 39-45:
12. **Григорян А. Л.** Значение процесса физического воспитания студентов в общей системе образовательной среды. «Տեսական և կիրառական հոգեբանության արդի հիմնախնդիրները» 5-րդ միջազգային գիտաժողով, Եր.: Էդիթ պրինտ, 2015, էջ 397-401:
13. **Գրիգորյան Ա. Լ.** Ֆիզիկական դաստիարակության ու առողջ ապրելակերպի հարցերը հին և միջնադարյան Հայաստանում: Մանկավարժության և հոգեբանության հիմնախնդիրները, Եր., ՀՊՄՀ, 2015, էջ 165-172:
14. **Grigoryan A. L.** Evaluating the effectiveness of the teaching of wellness discipline for university students. Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) / Педагогические науки, № 5 (26), Часть 3, 2016 с. 23-24.
15. **Григорян А. Л.** Валеологические основы физического воспитания студенческой молодежи. Материалы 2-ой международной конференции «Физическая культура и спорт в жизни студенческой молодежи» посвященной 300-летию города Омск, Омский научный вестник, 3 (147), 2016, - <http://www.omgis.ru/content/nd/public/>
16. **Григорян А. Л.** Валеология как основа физического воспитания студенческой молодежи. Практико-ориентированная подготовка учителя физической культуры: сборник научных статей и тезисов преподавателей и студентов, отв. ред. А.В. Шабанов, Ишим: Изд-во ИПИ им. П.П. Ершова (филиал) ТюмГУ, 2016, с. 116-123.

ГРИГОРЯН АРМЕН ЛЕВОНОВИЧ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ
СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТА В ВУЗЕ

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01. “Теория и история педагогики”.

Защита диссертации состоится 10 марта 2017 г. в. 14.00 на заседании специализированного совета 065 по Педагогике ВАК при Ереванском государственном университете по адресу: 0025, Ереван, ул. Абовяна 52а.

РЕЗЮМЕ

Актуальность исследования. Актуальность проблемы диссертационной работы определяется преобразованиями системы высшего образования с внедрением новаторских технологий, а также стратегией расширения самостоятельности и демократичности, антропоцентризма управленческих процессов в современных высших учебных заведениях. Значимость диссертационной работы заключается в том, что в современной образовательной программе единственной динамичной составляющей является программа физического воспитания, которому отводится важная роль в обеспечении здорового образа жизни студентов. Диссертационная работа носила лонгитюдный многоэтапный характер с всесторонним теоретико-методологическим анализом, экспериментальным и эмпирическим разделами.

Целью исследования является исследование современных особенностей национальной системы физического воспитания в вузах, разработка и обоснование научно-теоретических основ организации этого процесса.

Задачи исследования.

1. Проанализировать научно-теоретические основы организации процесса физического воспитания в вузах.
2. Разработать и применить в процессе обучения студента научно-обоснованную комплексную программу теоретических и практических занятий физической культуры.
3. Выявить в структуре физического воспитания студента особенности вовлеченности национальных и культурных элементов.
4. Изучить современные формы и состояние организации системы физического воспитания в вузах РА.
5. Определить особенности вовлеченности молодежи в процессах спортивных тренировок и физического воспитания, а также степень их информированности об этих процессах.
6. Экспериментально исследовать факторы, препятствующие занятиям спортом и физической культурой студентов.
7. На основе теоретического и экспериментального исследования процесса физического воспитания студента, а также анализа современных теорий организации разработать многофункциональную модель, основанную на

логистических эффективных связях управления физическим воспитанием с целью внедрения в современные высшие учебные заведения.

Научная новизна.

- С помощью сравнительного анализа определены основные тенденции руководства и организации процесса физического воспитания в вузах разных стран,
- Определены исторические предикторы и характерные особенности становления процесса физического воспитания в Армении,
- Обнаружены особенности физического воспитания и валеологии студентов разных специальностей, обучающихся в университетах г. Еревана,
- Разработана и экспериментально обоснована на кафедре физического воспитания и здорового образа жизни РАУ учебно-методическая программа, основанная на современных подходах и многофункциональной модели логистических связей,
- Научно обоснованы организационно-педагогические условия физического воспитания, направленные на формирование положительного отношения студентов к здоровому образу жизни, а также эффективность разработанной системы организации физического воспитания, направленная на повышение профессиональной и прикладной подготовки студентов,
- Теоретически разработана, обоснована и внедрена на примере одного вуза комплексная и многофункциональная система, основанная на эффективных логистических связях.

Теоретическая значимость исследования состоит во внедрении современных аналитических и исследовательских данных в сферу методики и теории физического воспитания, а также истории и теории общей педагогики. Проанализирована и обобщена специфика и современное состояние процесса физического воспитания в вузах РА в контексте политики управления высшим образованием.

Практическая значимость работы состоит в разработке учебно-методической программы занятий физического воспитания и валеологии, в обосновании необходимости организации обучения по специальной магистерской программе. Обоснована необходимость теоретических исследований физической культуры и спорта, посвященных современным методам и подходам физического воспитания и спорта, направленных на организацию специальных семинаров, что является основой для пересмотра профессиональных требований к руководителям процесса физического воспитания.

На кафедре физического воспитания и валеологии обоснована комплексная программа спортивных и оздоровительных занятий, с учетом особенностей обязательных и добровольных посещений студентов, а также вопросов здоровья студентов.

GRIGORYAN ARMEN
**SCIENTIFIC-THEORETICAL BASES OF FORMATION AND ORGANIZATION OF
PHYSICAL EDUCATION STUDENTS IN HIGH SCHOOL**

13.00.01. – thesis for the degree of doctor level of Pedagogical Sciences, specialty «Theory of Pedagogy and History»

The defense of the thesis will be held on 14:00, 10 of march, 2017, at the session of the Special Board of Pedagogy 065 HAC (Higher Attestation Commission) to award degrees under Yerevan State University, address: 0025, 52a, Abovyan st., Yerevan, YSU, Faculty of Armenian Philology, room № 203,

SUMMARY

The actuality of research. Relevance of the problem of the thesis is determined by the transformation of higher education with the introduction of innovative technologies, as well as the expansion strategy of independence and democracy, anthropocentrism management processes in modern universities. The significance of the thesis is that in the modern educational program is the only dynamic component of the program of physical education, which has an important role in providing healthy life of students. The thesis work was a multi-stage longitudinal character a comprehensive theoretical and methodological analysis, with experimental and empirical sections.

The aim of the research is to study the modern features of the national system of physical education in universities, the development and support of scientific and theoretical bases of the organization of this process.

Research tasks.

1. To analyze the scientific and theoretical basis for the organization of the process of physical education in universities.
2. Develop and apply the learning process the student's science-based comprehensive program of theoretical and practical sessions of physical culture.
3. Identify the structure of physical education student involvement particular national and cultural elements.
4. Study the current state of form and organization of the system of physical education in Armenian universities.
5. Determine the characteristics of youth participation in sports training and physical education, as well as the extent of their knowledge about these processes.
6. Experimentally investigate the factors impeding for participation in sports and physical education students.
7. On the basis of theoretical and experimental studies of the process of physical education of the student, as well as the analysis of the modern theories of organizations to develop a multifunctional model based on effective logistics management links physical education in order to introduce into modern universities.

Scientific novelty.

Using a comparative analysis of the basic tendencies of management and organization of the process of physical education in universities of different countries,

Identified predictors and historical characteristics of the formation process of physical education in Armenia

The peculiarities of physical education and valeology students of different specialties studying in the universities of Yerevan,

Developed and experimentally proved in the department of physical education and healthy lifestyle of Russian-Armenian University educational and methodical program based on modern approaches and multi-functional model of logistics connections,

Evidence-based organizational and pedagogical conditions of physical education aimed at forming a positive attitude of students towards a healthy lifestyle, as well as the efficiency of the developed system of the organization of physical education aimed at improving the professional and applied training of students,

Theoretically developed and implemented substantiated by the example of a university complex and multifunctional system based on efficient logistics links.

The theoretical significance of research consists in the introduction of modern analytical and research data within the scope of the methodology and theory of physical education, as well as the history and theory of general pedagogy. We analyze and summarize the specifics of the process and the current state of physical education in the universities of the Republic of Armenia in the context of policies of higher education management.

The practical significance of the work consists in the development of educational and methodological training programs of physical education and valeology, in substantiating the need for the organization at a special master's study program. Scientifically proven need for theoretical studies of physical culture and sports, devoted to modern methods and approaches of physical education and sport, aiming at the organization of special seminars, which is the basis for the revision of the professional requirements to the leaders of the process of physical education.

At the chair of physical education and valeology substantiated comprehensive program of sports and recreational activities, taking into account the peculiarities of mandatory and voluntary visits to students, as well as issues of health of students.